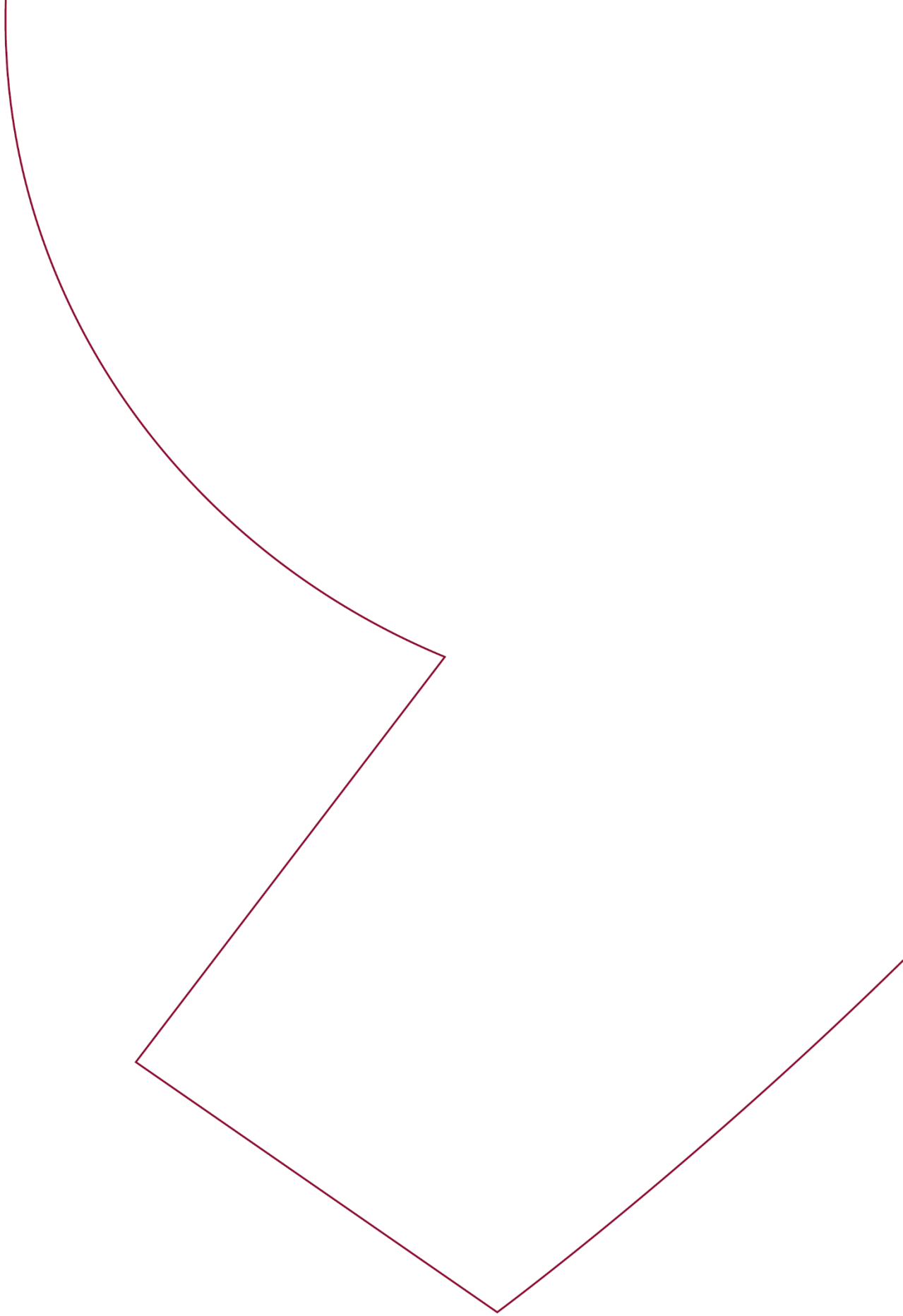

BEOORDELINGSRAPPORT

Beperkte opleidingsbeoordeling

Bachelor en Master Fiscaal Recht
voltijd en deeltijd

UNIVERSITEIT LEIDEN

Sir Winston Churchillaan 273
2288 EA Rijswijk
Postbus 70, 2280 AB Rijswijk
+31 (0)88 998 3140
www.hobéon.nl
info@hobéon.com

BEOORDELINGSRAPPORT

Beperkte opleidingsbeoordeling

Bachelor en Master Fiscaal Recht
voltijd en deeltijd

UNIVERSITEIT LEIDEN

Croho nr. 56827 en 66827

Hobéon Certificering & Accreditatie

Datum

24 september 2024

Auditpanel

Prof. mr. A. Oskamp

Prof. dr. R. Wessel

Prof. mr. E. du Perron

Dr. mr. S. Jansen

Prof. mr. S. Struijk

Prof. mr. G. Meussen

Prof. mr. S. Roes

N. de Kruijf LLB

Secretaris

I. van der Hoorn MSc

INHOUDSOPGAVE

1.	BASISGEGEVENS	1
2.	SAMENVATTING	2
3.	INLEIDING	5
4.	OORDELEN OP HET NIVEAU VAN DE STANDAARDEN	8
5.	ALGEMEEN EINDOORDEEL	30
6.	AANBEVELINGEN	31
BIJLAGE I	Eindkwalificaties	32
BIJLAGE II	Scoretabel	35
BIJLAGE III	Programma, werkwijze en beslisregels	36
BIJLAGE IV	Lijst geraadpleegde documenten	39
BIJLAGE V	Panelsamenstelling	40

1. BASISGEGEVENS

NAAM INSTELLING	Universiteit Leiden
status instelling	Bekostigd
resultaat instellingstoets kwaliteitszorg	Positief, besluit 8 mei 2019
NAAM OPLEIDING (zoals in croho)	Bacheloropleiding Fiscaal Recht
registratienummer croho	56827
domein/sector croho	Rechten
oriëntatie en niveau opleiding	WO Bachelor
graad en titel	Bachelor of Laws (LLB)
aantal studiepunten	180 EC
afstudeerrichtingen / tracks / programma'	n.v.t.
locatie	Leiden
varianten	Voltijd en deeltijd
onderwijstaal	Nederlands
datum visitatie / opleidingsbeoordeling	10 t/m 12 juni 2024
NAAM OPLEIDING (zoals in croho)	Masteropleiding Fiscaal Recht
registratienummer croho	66827
domein/sector croho	Rechten
oriëntatie en niveau opleiding	WO Master
graad en titel	Master of Laws (LLM)
aantal studiepunten	60 EC
afstudeerrichtingen / tracks / programma'	n.v.t.
locatie	Leiden
varianten	Voltijd en deeltijd
onderwijstaal	Nederlands
datum visitatie / opleidingsbeoordeling	10 t/m 12 juni 2024

2. SAMENVATTING

De bacheloropleiding en masteropleiding Fiscaal Recht aan de Universiteit Leiden zijn traditioneel gericht op het opleiden van positiefrechtelijk geschoolde juristen met een relatief sterke internationale oriëntatie. De meerderheid van de studenten kiest ervoor om na de bacheloropleiding ook de master in Leiden te volgen. Na afronding van het volledige traject (bachelor en master) kunnen studenten onder meer aan de slag als bedrijfsfiscalist, belastingadviseur bij een adviesbureau, fiscaal deskundige bij een bank of inspecteur bij de Belastingdienst. De meeste studenten kiezen ervoor om – met een extra inspanning – het civiel effect te behalen, waardoor zij ook de mogelijkheid hebben om binnen de toga-beroepen (advocatuur, rechterlijke macht, Openbaar Ministerie) aan de slag te gaan.

De bachelor- en de masteropleiding Fiscaal Recht worden beide in voltijd- en deeltijdvariant aangeboden. Voor de deeltijdstudenten gelden dezelfde eindkwalificaties als voor de voltijdstudenten. Het programma voor deeltijdstudenten is ook hetzelfde als voor voltijdstudenten, maar is verspreid over een langere periode. Het betreft veelal individuele trajecten die worden aangepast per student. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties zijn ook gelijk voor de verschillende opleidingsvarianten.

Tijdens het bezoek werd duidelijk dat de faculteit in transitie is, met ontwikkelingen die gaande zijn op verschillende gebieden. Het panel is positief over de ingezette ontwikkeling naar meer activerend onderwijs en versterking van de vaardighedenlijn en stimuleert de opleidingen Fiscaal Recht om – samen met de andere opleidingen binnen de faculteit – door te gaan op de ingeslagen weg.

Standaard 1. Beoogde leerresultaten

Het panel herkent en waardeert de onderscheidende, Leidse profilering van de bachelor- en masteropleiding Fiscaal Recht waarin het positieve recht en een maatschappelijk-ethische oriëntatie centraal staan. De wens vanuit de opleidingen om voort te bouwen op deze basis, met aandacht voor vaardigheden en multidisciplinariteit, wordt door het panel gewaardeerd en gestimuleerd. Het toont aan dat de opleidingen zich bewust zijn van de (veranderende) beroepspraktijk waarin de studenten na het afstuderen terechtkomen.

Het panel weegt verder mee dat de beide opleidingen bij het formuleren van hun eindkwalificaties de uitgangspunten uit het landelijke Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgelerdheid, de beroepsvereisten van de NOB en de eisen voor het behalen van het civiel effect hebben betrokken. De eindkwalificaties zijn passend voor een academische bachelor- respectievelijk masteropleiding Fiscaal Recht en weerspiegelen adequaat de internationaal erkende Dublin descriptoren.

Op basis van deze overwegend positieve bevindingen, concludeert het panel dat de bachelor- en de masteropleiding (voltijd en deeltijd) Fiscaal Recht voor standaard 1 de basiskwaliteit realiseren en komt daarmee tot het oordeel 'voldoet'.

Standaard 2. Onderwijsleeromgeving

De curricula van beide opleidingen sluiten aan bij het positiefrechtelijke profiel van de faculteit en zijn helder en samenhangend opgebouwd, met in het eerste jaar van de bacheloropleiding een brede basis in diverse rechtsgebieden die zich over de jaren heen ontwikkelt naar steeds meer fiscaal-juridische vakken. De tijd die studenten over hun studie doen is voor beide opleidingen een punt van aandacht.

De bachelor- en de masteropleiding Fiscaal Recht hanteren met het participantensysteem¹ reeds vele jaren een onderwijsconcept dat het onderwijs kleinschaliger maakt en bijdraagt aan community-vorming. De vraag die het panel zich wel stelt is of dit systeem ook bijdraagt aan de zelfstandigheid van de studenten, wat met name in de master relevant is. De onderwijsleeromgeving van beide opleidingen is enigszins in transitie, met toenemende aandacht voor het introduceren van andere activerende werkvormen en het introduceren en stevig(er) verankeren van vaardigheden in het onderwijs. Het panel is van mening dat de bachelor- en masteropleiding op dit moment voldoet aan de eisen voor de basiskwaliteit. De uitvoering van de kernvisie zal naar verwachting leiden tot een nog betere en toekomstbestendige bacheloropleiding.

Er is passende aandacht voor de ontwikkeling van onderzoeksvaardigheden en een internationale oriëntatie. Studenten worden in voldoende mate voorbereid op de arbeidsmarkt.

Het docententeam kent een evenwichtige personele opbouw met promovendi, universitair (hoofd)docenten en hoogleraren. De docenten zijn inhoudelijk en didactisch gekwalificeerd, nemen veelal deel aan onderzoeksactiviteiten, zijn betrokken en worden door hun studenten positief gewaardeerd. Het panel vraagt aandacht voor het behoud van een goede balans tussen fulltime en parttime docenten, vanwege de waardevolle inbreng van docenten met actuele praktijkervaring, die door studenten wordt gewaardeerd.

Met inachtneming van enkele aandachtspunten, concludeert het panel dat de bachelor- en de masteropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd) tonen dat zij voldoen aan de basiskwaliteit voor standaard 2. Het panel komt voor deze standaard dan ook tot het oordeel 'voldoet'.

Standaard 3. Toetsing

De faculteit hanteert vier uitgangspunten ter bevordering van betrouwbare, inzichtelijke en onafhankelijke toetsing, namelijk *constructive alignment*, gedegen toetsen, docent- en examinerontwikkeling en gedegen kwaliteitsborging van toetsing. In studiejaar 2023-2024 startte de herziening van het facultaire toetsbeleid, met richtlijnen voor *low stakes* toetsen, strategisch inzetten van toetsen, en herkansingsbeleid. Het panel is positief over de toegenomen aandacht voor toetsing en toetsbeleid.

De toetsing is voldoende divers. Zowel de bachelor- als de masteropleiding Fiscaal Recht zetten veelvuldig formatieve toetsing in en studenten waarderen de constructieve feedback die zij hierop ontvangen. Scripties worden beoordeeld door de begeleider en een tweede lezer, die onafhankelijk van elkaar het beoordelingsformulier invullen. Bij hoge plagiaatscores wordt nader onderzocht of er inderdaad sprake is van plagiaat of dat er iets anders aan de hand is, maar de procedures die de examinatoren daarin volgen worden nog niet altijd goed gedocumenteerd in de beoordelingsformulieren.

De examencommissie voert haar wettelijke taken adequaat uit, zoals onderzoek van tentamenkwaliteit via steekproefsgewijze controles. Het panel benadrukt het belang van een meer proactieve houding van de examencommissie en opvolging door de opleidingen van de gegeven adviezen. Het faculteitsbestuur en opleidingsmanagement hebben een belangrijke rol bij het positioneren van de examencommissie binnen de faculteit en het gezamenlijk oppakken van adviezen. Zo is er op dit moment veel variatie tussen afstudeerrichtingen in het hanteren van procedures, bijvoorbeeld in het scriptietraject. De faculteit heeft voldoende maatregelen tegen fraude en plagiaat genomen. Er is toenemende aandacht voor AI-ontwikkelingen, al adviseert het panel een meer proactieve houding ten aanzien van AI.

¹ Iedere onderwijsweek bestuderen studenten zelfstandig de stof, volgen een *weblecture* of hoorcollege, komen tot een individuele oplossing van de werkgroepopdrachten, bespreken de uitwerkingen in een klein groepje en komen vervolgens tot een gezamenlijke uitwerking die zij inleveren. De ingeleverde opdrachten worden tijdens de fysieke werkgroep met de studenten besproken en daarnaast ontvangen de participantengroepjes ook schriftelijk feedback, die als doel heeft de studenten aan het denken te zetten en daarmee het leerproces te bevorderen.

Ondanks dat het panel enkele ontwikkelmogelijkheden heeft geconstateerd op het gebied van toetsing, komt het tot de conclusie dat de toetskwaliteit in de huidige vorm voldoende is, de formatieve toetsing studenten helpt in hun leerproces, en de examencommissie op adequate wijze de kwaliteit van tentamens, examens en diplomaverlening bewaakt. Dit maakt dat het panel voor Standaard 3 komt tot het oordeel 'voldoet' voor zowel de bachelor- als de masteropleiding (voltijd en deeltijd).

Standaard 4. Gerealiseerde leerresultaten

Het panel bestudeerde 15 bachelor- en 15 masterscripties Fiscaal Recht van recent afgestudeerden (voltijd en deeltijd). Het panel weegt in zijn oordeel mee dat de bestudeerde scripties voldoen aan een academisch bachelorniveau. Hoewel enkele bachelorscripties weinig diepgang tonen en de taalvaardigheid soms te wensen overlaat, is het panel van oordeel dat de bachelordiploma's terecht zijn toegekend. Examinatoren hebben de beoordelingen doorgaans goed onderbouwd.

De masterscripties, die interessante en vernieuwende onderwerpen behandelen, bevestigen dat de afgestudeerden terecht hun diploma hebben behaald. Deze scripties zijn over het algemeen taalkundig correct en tonen academische diepgang. Het panel vraagt aandacht voor de variatie in de mate van onderbouwing van de beoordelingen door de examinatoren.

Alumni van beide opleidingen zijn tevreden over de kennis en kunde die zij tijdens hun studie hebben opgedaan. De arbeidsmarktperspectieven zijn goed. Masterstudenten vinden snel een baan op academisch niveau, vaak via een stage.

Het panel is ervan overtuigd dat zowel de bachelor- als de masterstudenten Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd) de eindkwalificaties realiseren. Het panel komt voor Standaard 4 dan ook voor beide opleidingen tot het oordeel 'voldoet'.

Algemene conclusie:

De bachelor- en masteropleiding Fiscaal Recht beschikken over een inhoudelijk sterk programma en gekwalificeerde docenten, waarmee zij hun studenten in staat stellen om de eindkwalificaties te bereiken. Het panel is positief over het participantensysteem, waar vrijwel alle studenten aan meedoen en dat bijdraagt aan een actieve studiehouding. Alle geplande ontwikkelingen met betrekking tot o.a. de kernvisie en het nieuwe facultaire toetsbeleid zullen de kwaliteit van de opleidingen verder versterken.

Het panel adviseert de NVAO derhalve tot het behoud van de accreditatie van zowel de bachelor- als de masteropleiding Fiscaal Recht in de voltijd- en deeltijdvariant. Na instemming van de panelleden is dit rapport vastgesteld door de voorzitter op 24 september 2024.

3. INLEIDING

Algemene informatie

De voorliggende beoordelingsrapportage is het resultaat van de 'Beperkte Opleidingsbeoordeling' van de wo-bacheloropleiding Fiscaal Recht en de wo-masteropleiding Fiscaal Recht van de Universiteit Leiden. Deze beoordeling is op 10, 11 en 12 juni 2024 in Leiden uitgevoerd door een auditpanel van onafhankelijke deskundigen. Voor programma, werkwijze, beslisregels en samenstelling panel zie de bijlagen.

De opleidingen worden verzorgd door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. In totaal biedt de faculteit vier bacheloropleidingen, zeven reguliere masteropleidingen en negen Advanced Masters aan op het gebied van de rechtsgeleerdheid en criminologie. Het Faculteitsbestuur bestuurt de faculteit en overlegt ongeveer negen keer per jaar met de wetenschappelijk directeuren van de vijf instituten binnen de faculteit. De portefeuillehouder onderwijs van het Faculteitsbestuur is primair verantwoordelijk voor de ontwikkeling van het facultaire onderwijsbeleid en voor de uitvoering en organisatie van het onderwijs. Iedere opleiding heeft een opleidingsdirecteur, verantwoordelijk voor de kwaliteit en samenhang binnen de opleiding.

Ontwikkelingen in de faculteit

Na de voorgaande visitatie is uitgebreid onderzoek gedaan naar het herinschrijversrendement van de bacheloropleidingen en zijn er een aantal uitgangspunten geformuleerd voor het realiseren van meer activerend en vooruitstrevend onderwijs. Deze uitgangspunten zijn in 2022 voorgelegd aan het midterm-panelen zijn vervolgens uitgewerkt in de Kernvisie Bacheloropleidingen. Per 2025-2026 zal gefaseerd een herzien bachelorcurriculum worden geïntroduceerd en wordt de kernvisie geïmplementeerd. Tijdens het bezoek van het panel in juni 2024 was het te vroeg om de effecten en impact van de kernvisie goed te beoordelen. Desalniettemin constateert het panel dat er, waar mogelijk, al wordt vooruitgelopen op de kernvisie, bijvoorbeeld bij het aanbieden van activerende werkvormen en het doorontwikkelen van de vaardighedenlijn.

De opleidingen worden voltijds en deeltijds aangeboden. De eindkwalificaties, vakken en toetsing zijn gelijk voor voltijd- en deeltijdstudenten. Het aantal deeltijdstudenten is zeer beperkt en het programma dat de deeltijdstudenten volgen is altijd maatwerk. Indien de bevindingen van het panel afwijken voor de deeltijdvarianten, zal dat expliciet vermeld worden.

Civiel effect

Het zogenaamde civiel effect dat nodig is om toegelaten te worden tot de Rechterlijke Macht, het Openbaar Ministerie of de Advocatuur maakt niet rechtstreeks onderdeel uit van deze beoordeling, maar het panel heeft dit indirect wel onder standaard 1 ('opleiding voldoet aan wettelijke beroepsvereisten en eisen van het werkveld') bij de beoordeling betrokken. Conform het Convenant Civiel Effect van 2016² is – behoudens in het convenant omschreven uitzonderingen – de basis voor het behalen van civiel effect een afgeronde juridische universitaire bacheloropleiding (180 EC) en een afgeronde juridische universitaire masteropleiding (60 EC). Tevens zijn er in het Convenant minimale eindtermen geformuleerd waaraan opleidingen moeten voldoen om civiel effect aan het masterdiploma te mogen verbinden.

Aanbevelingen vorige visitatie

De opleidingen geven in het zelfevaluatierapport een overzicht van de acties die zijn genomen naar aanleiding van de aanbevelingen van het vorige accreditatiepanel (2018). Een aantal aanbevelingen en hun vervolgacties werden tijdens het locatiebezoek met de opleiding besproken. Het huidige panel concludeert dat de aanbevelingen in grote lijnen serieus zijn opgevolgd door de opleiding en

² Partijen bij het Convenant Civiel Effect waren de juridische faculteiten van de Nederlandse universiteiten, de Nederlandse Orde van Advocaten, de Raad voor de Rechtspraak en het Openbaar Ministerie.

is over het algemeen tevreden over de genomen verbetermaatregelen. Waar relevant zal dit rapport onder de afzonderlijke standaarden hier nog nader op ingaan.

Aanbevelingen Bachelor Fiscaal Recht	Opvolging
Beter onderscheid eindkwalificaties kennis-inzicht tussen Ba en Ma	De opleiding heeft deze aanbeveling opgevolgd en verwerkt in de eindkwalificaties.
Engelse taalvaardigheid in eindkwalificaties opnemen	Mede gelet op landelijke ontwikkelingen rondom de Wet Internationalisering in Balans en vanwege de in beginsel Nederlandstalige basis van de opleiding Fiscaal Recht, heeft de opleiding de Engelse taalvaardigheid niet in de eindkwalificaties verwerkt, maar biedt zij haar studenten sinds sept'22 wel de mogelijkheid om de Engelstalige minor <i>Tax and Society</i> te volgen.
De schrijfvaardigheidslijn uitbreiden en versterken	Hier is deels opvolging aan gegeven via de vaardighedenlijn in de bachelor Rechtsgeleerdheid waarmee Fiscaal Recht 50% van de vakken deelt. Tevens is in het nieuwe vak <i>Fiscale Ethiek</i> extra aandacht voor schrijfvaardigheid.
Aandacht voor relatief gering aantal gepromoveerde docenten (52% Ba en 48% Ma).	Inmiddels is 85% van de docenten gepromoveerd en/of heeft een onderzoeksaanstelling.
Overweeg of studiebegeleiding, planning en uitvoering van het deeltijdonderwijs verbeterd kunnen worden.	Vooralsnog is geen prioriteit gegeven aan deze aanbeveling. De bacheloropleiding Fiscaal Recht kent 35 deeltijdstudenten (van de bijna 300 studenten in totaal). Zij hebben de mogelijkheid om colleges te volgen in de avonduren (mits er voldoende animo is). Ook biedt het door de opleiding aangeboden <i>blended</i> onderwijs ruime mogelijkheden om het gewenste onderwijs te volgen. Na de implementatie van de Kernvisie wordt bekeken of, en zo ja, hoe de deeltijdopleiding wordt voortgezet.
Toetsbeleid en toetsystematiek (toetsbeleidsplan, toetsplan en toetsmatrizen) verder uitwerken.	In februari 2020 is het toetsbeleidsplan opgesteld. Momenteel is een nieuwe versie in ontwikkeling. Toetsmatrizen zijn beschikbaar.
Beter toezien op invullen scriptiebeoordelingsformulieren.	Dit wordt gemonitord door gebruik van het nieuwe digitale scriptiebeoordelingsformulier dat is gekoppeld aan een traject waarbij het scriptiecijfer pas wordt verwerkt als de beoordelingsformulieren zijn ingevuld. Daarnaast monitort de examencommissie het invullen van de formulieren bij het periodieke scriptie-onderzoek.
Examencommissie vragenlijst toetsing voor vakcommissies ten behoeve van onderzoek laten inkorten.	De vragenlijsten zijn ingekort.
Erop toezien dat niet te ambitieuze scriptieonderwerpen worden gekozen.	De scriptiebegeleiders bepalen de reikwijdte van onderwerpen waarbinnen studenten een nadere keuze kunnen maken. Daarbij wordt erop gelet of een student een onderwerp aan kan.

Aanbevelingen Master Fiscaal Recht	Opvolging
Engelse taalvaardigheid in eindkwalificaties en meer internationalisering	Mede gelet op landelijke ontwikkelingen rondom de Wet Internationalisering in Balans en vanwege de in beginsel Nederlandstalige basis van de opleiding Fiscaal Recht, heeft de opleiding ervoor gekozen om de Engelse taalvaardigheid niet in de eindkwalificaties te verwerken.
Omdat de bachelor- en masteropleiding eigenstandige opleidingen zijn, zou er geen sprake moeten zijn van een vak I in de bachelor en een opvolgend vak II in de master.	De opleidingen zijn van mening dat de aanduidingen vooralsnog de lading van de vakken op de juiste wijze dekken.
Construeren van een vaardighedenlijn in de master naar analogie van de vaardighedenlijn in de master Rechtsgeleerdheid.	De master Fiscaal Recht heeft haar eigen vaardighedenlijn nog eens onder de loep genomen en geconcludeerd dat het participantensysteem (zie Standaard 2), eigen vaardighedenvakken en (voor veel studenten) een extracurriculaire stage volstaan in het aanleren van de beoogde vaardigheden. Zij heeft daarnaast extra geïnvesteerd in schrijfvaardigheden, bijv. in het vak <i>Fiscaal Economisch Beleid</i> .
Aandacht voor ethiek en ethische aspecten uitbreiden.	Aandacht voor ethiek en maatschappelijke aspecten van belastingheffing is uitgebreid door o.a. de vakken <i>Fiscale Ethiek</i> (bachelor) en <i>Belastingrecht en Maatschappij</i> (master).
Overweeg om het scriptietraject van een strakker tijdschema te voorzien.	De opleiding ervaart dit als een dilemma; een strakker tijdschema is voor een grote groep studenten niet haalbaar, omdat veel van hen het schrijven van een scriptie combineren met een (extracurriculaire) stage of een baan in de beroepspraktijk.

4. OORDELEN OP HET NIVEAU VAN DE STANDAARDEN

4.1. Beoogde leerresultaten

Standaard 1: De beoogde leerresultaten passen bij het niveau en de oriëntatie van de opleiding en zijn afgestemd op de verwachtingen van het beroepenveld en het vakgebied en op internationale eisen.

Toelichting NVAO: De beoogde leerresultaten beschrijven aantoonbaar het niveau (associate degree, bachelor of master) zoals gedefinieerd in het Nederlands kwalificatieraamwerk en de oriëntatie (hbo of wo) van de opleiding. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die vanuit het regionale, het nationale en het internationale perspectief door het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding. Voor zover van toepassing zijn de beoogde leerresultaten tevens in overeenstemming met relevante wet- en regelgeving.

Bevindingen

Profilering

De Leidse fiscaal-juridische opleidingen (bachelor en master in voltijd en deeltijd) kenmerken zich traditioneel door een sterke oriëntatie op het opleiden van positiefrechtelijk geschoolde, wendbare juristen met aandacht voor nationale en internationale aspecten van het belastingrecht. De opleidingen beogen de studenten een kritische, academische houding bij te brengen en juridische professionele vaardigheden aan te leren. Het eerste jaar van de bachelor is – mede vanwege de realisatie van het civiel effect – vrijwel gelijk aan de propedeuse van de bacheloropleidingen Rechtsgeleerdheid en Notarieel Recht. In jaar 2 en 3 wordt de aandacht voor belastingrecht en de met de fiscaal-juridische praktijk gerelateerde rechtsgebieden steeds groter. Met name in de masteropleiding is aandacht voor juridisch wetenschappelijk onderzoek, gekoppeld aan verdieping in het fiscaal recht.

De veranderende arbeidsmarkt en samenleving vragen steeds meer van de afgestudeerden dan het bovenstaande. Bewustzijn en begrip van de (sociale, economische, psychologische en politicologische) context is onmisbaar, en vereist een perspectief op aanpalende disciplines. De Leidse juridische opleidingen richten zich daarom in toenemende mate op het afleveren van T-shaped lawyers die grondige kennis van het recht koppelen aan een basaal begrip van andere disciplines. Ook is er steeds meer aandacht voor de ontwikkeling van breed inzetbare vaardigheden en het zelfstandig en verantwoordelijk functioneren van studenten.

De faculteitsbrede onderwijsvisie kent vier kernpunten:

1. De basis: gedegen kennis en grondig begrip van het positieve recht en het systeem ervan;
2. Kritisch, academische houding met aandacht voor de brede context en ethische aspecten;
3. Koppeling van onderwijs en onderzoek;
4. Civiel effect.

Binnen de onderwijsvisie biedt de bacheloropleiding Fiscaal Recht een brede academische basis, gericht op het bijbrengen van kennis van en inzicht in het fiscale recht en de rechtsgeleerdheid in bredere zin, het verwerven van academisch-juridische vaardigheden en het verwerven van een academische houding waarbij het positieve recht wordt begrepen vanuit het systeem van recht en de beginselen waarop dat recht berust.

Op het moment van het visitatiebezoek werkte de Faculteit Rechtsgeleerdheid aan de implementatie van de *Kernvisie Bacheloropleidingen* (hierna: kernvisie), inclusief een uitstroomprofiel dat typerend is voor de Leidse jurist; veelzijdig en wendbaar en in staat bij te dragen aan een goed functionerende en rechtvaardige samenleving, nationaal en internationaal. De bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid loopt voorop in de implementatie van de kernvisie en heeft in een aantal vakken inmiddels meer activerende werkvormen geïntroduceerd, soms in de

vorm van een pilot. Doordat de bacheloropleiding Fiscaal Recht een aanzienlijke overlap kent met de opleiding Rechtsgeleerdheid, volgen de studenten Fiscaal Recht ook al een aantal vernieuwde vakken. Overigens bieden de bachelor- en masteropleiding Fiscaal Recht met hun participantensysteem (zie verder Standaard 2) al vele jaren een activerende onderwijsvorm aan voor de specifieke fiscaalrechtelijke vakken. Vanaf studiejaar 2025-2026 starten alle bacheloropleidingen met een herzien curriculum.

Het panel is positief over de ontwikkelingen ten aanzien van de kernvisie, zoals de verbreding en verbetering van het vaardighedenlint en meer aandacht voor multidisciplinariteit. Op het moment van het visitatiebezoek was de ontwikkeling ten aanzien van veel aspecten van de kernvisie nog in ontwikkeling en betreft het oordeel van het panel plantoetsing. Wel al zichtbaar is de introductie van verschillende verbeteringen en vernieuwingen in de fiscale bacheloropleiding, vooruitlopend op de herziening van het curriculum. Een voorbeeld is de doorontwikkeling van het fiscale participantenonderwijs naar *blended* en *flipped* onderwijsvormen, zie ook standaard 2. Het panel neemt in dit rapport in het oordeel de al ingevoerde veranderingen mee en weegt de geplande veranderingen mee in de aanbevelingen.

De masteropleiding Fiscaal Recht is erop gericht “studenten op te leiden tot academisch gevormde fiscaal-juristen, die kennis hebben van en inzicht hebben in nationale en internationale aspecten van het belastingrecht en een bekwame, kritische, flexibele houding hebben leren aannemen met oog voor de maatschappelijk-ethische kant van belastingheffing”, zo las het panel in het zelfevaluatierapport. Responsiviteit en interactiviteit zijn daarbij voor de opleiding belangrijke uitgangspunten om studenten te helpen om te gaan met en in te spelen op belastingtechnische en maatschappelijke ontwikkelingen. Tevens hecht de Leidse fiscale opleiding er belang aan dat studenten kennis opdoen van de invloed die internationale spelers zoals de EU en de OESO hebben op het nationale belastingstelsel en -recht. Masterstudenten moeten verder een zelfstandige bijdrage kunnen leveren aan de rechtsontwikkeling en kwalificaties verwerven om zelfstandig wetenschappelijke onderzoek uit te voeren en te participeren in het wetenschappelijk debat.

De opleidingen zijn er niet op gericht om belastingadviseurs voort te brengen, die het belang van de klant centraal stellen. Sinds enkele jaren sturen de beide opleidingen steeds meer op het opleiden van studenten die een bijdrage leveren aan de maatschappij en nadenken over de ethische aspecten van belastingheffing.

Het panel herkent en waardeert het profiel van de bachelor- en masteropleiding met een focus op het positieve recht, een maatschappelijk-ethische oriëntatie en het aanleren van een responsieve houding. Dit zijn krachtige aspecten van de Leidse juridische opleidingen. De recente aanvullende focus, met name in de bacheloropleiding, op het opleiden van *T-shaped lawyers*, is volgens het panel een mooie ambitie die bijdraagt aan de aansluiting op de toekomstige beroepspraktijk. Op het moment van het visitatiebezoek, was de *T-shape* nog beperkt zichtbaar. Het panel verwacht verdere uitwerking en impact ervan bij de introductie van het herziene bachelorcurriculum. Het panel stimuleert de opleidingen om de ingezette ontwikkelingen verder door te voeren en de impact ervan te relateren aan de doelstellingen. Ook in de masteropleiding is de toenemende aandacht voor omgevingsbewustzijn en multidisciplinair denken, volgens het panel een positieve ontwikkeling.

Eindkwalificaties³

De eindkwalificaties van de bachelor- en de masteropleiding Fiscaal Recht, die gelijk zijn voor de voltijd- en deeltijdvariant, zijn vastgelegd in de Onderwijs- en Examenregelingen (OER) van de beide opleidingen. Het panel bekeek de beide overzichten van eindkwalificaties in de OER-en van 2023-2024 (zie Bijlage I). Uit deze overzichten maakt het panel op dat de eindkwalificaties van beide opleidingen aansluiten bij het landelijke Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid

³ De opleidingen hanteren de term eindkwalificaties, daar waar de NVAO spreekt over leerresultaten. Deze termen zijn synoniem aan elkaar. In dit rapport wordt naar het gebruik van de opleiding de term eindkwalificaties gehanteerd.

(DSRK), dat in 2015 is vastgesteld door de Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid. Recent is in het decanenoverleg naar de actualiteit van het DSRK gekeken en is geconcludeerd dat de uitgangspunten die hierin zijn opgenomen nog steeds voldoen.

De opleidingen bewaken de actualiteit van de eindkwalificaties door deze te bespreken met onder meer de Raad van Advies, leden uit het alumninetwerk, gastdocenten en met eigen docenten die naast hun aanstelling bij de universiteit tevens werkzaam zijn in het beroepenveld.

Beroepsvereisten

De Nederlandse Orde van Belastingadviseurs (NOB) is de beroepsvereniging van universitair opgeleide belastingadviseurs in Nederland. Om (aspirant-)lid te kunnen worden van de NOB moeten "kandidaten een academische masteropleiding fiscaal recht of fiscale economie hebben voltooid, waarbij ten minste 52 ECTS zijn besteed aan fiscale vakken, waarvan ten minste 30 ECTS in de masterfase", zo staat te lezen in het beleid van de Commissie van Beoordeling van de NOB⁴. In dit overzicht staat ook vermeld dat de combinatie van de bachelor- en masteropleiding van de Universiteit Leiden voldoet aan de door het NOB gestelde eisen. Ook het panel constateert dat de Leidse fiscale opleidingen ruimschoots voldoen aan de door het NOB gestelde curriculumvereisten, met onder meer bachelorvakken als *Directe Belastingen I en II, BTW en Overdrachtsbelasting, Formeel belastingrecht* en *Internationaal Belastingrecht* en mastervakken als *Inkomstenbelasting, Europees belastingrecht, Internationaal belastingrecht II* en *Fiscaal Economisch Beleid*.

Civiel effect

De focus op fiscaal recht en de daarmee gepaard gaande eisen die door de NOB worden gesteld aan de curricula hebben effect op de ruimte die er is om tegelijk te voldoen aan de eisen voor het civiel effect. Om eveneens het civiel effect te verkrijgen, moeten studenten naast het vaste curriculum van de bachelor en de master Fiscaal Recht om, nog 20 EC extra behalen. Het betreft de bachelorvakken *Burgerlijk procesrecht, Goederenrecht, Strafprocesrecht* en *Bestuursprocesrecht*. De meeste studenten kiezen ervoor om deze extra inspanning te leveren en deze vakken te volgen. Door het civiel effect te behalen kunnen zij niet alleen aan de slag als belastingadviseur, maar hebben zij ook toegang tot vervolgoedingen bij de rechterlijke macht, bij het Openbaar Ministerie of in de advocatuur (de zogenoemde togaberoepen).

Eindkwalificaties

Het panel bekeek de eindkwalificaties van de beide opleidingen, zoals deze zijn opgenomen in de respectievelijke OER-en. Het panel ziet in de formulering van de eindkwalificaties de profilering en visie van de opleiding terugkomen, bijv. als het gaat om de maatschappelijk-ethische component. Aansluitend bij de internationaal erkende Dublin-descriptoren, weerspiegelt de formulering van de eindkwalificaties helder het wo-bachelor- en respectievelijk het wo-masterniveau. Naast aandacht voor kennis en de toepassing daarvan, legt de opleiding bovendien veel nadruk op de beheersing van vaardigheden, zowel schriftelijk als mondeling. Tevens ziet het panel in de beschrijving van de eindkwalificaties de internationale oriëntatie van de opleidingen terug, met aandacht voor Europese en internationale aspecten van het (fiscaal) recht. Ter illustratie bevat de tabel op de volgende pagina enkele van de eindkwalificaties van de bachelor- en masteropleiding Fiscaal Recht, en waaruit bovendien het niveauverschil blijkt.

⁴ [Overzicht van het beleid van de Commissie van Beoordeling, vastgesteld in de CvB-vergadering van 8 maart 2022](#) te raadplegen via de website www.nob.net.

Bachelor Fiscaal Recht	Master Fiscaal Recht
De bachelor heeft kennis van en inzicht in het geldende materiële en formele belastingrecht en de begrippen van het recht alsmede in de systematiek van het recht en de grondslagen en beginselen waarop het fiscale rechtssysteem berust. <i>(kennis en inzicht)</i>	De master heeft grondige kennis van en diepgaand inzicht in het geldende (belasting-)recht en in de grondbeginselen en de systematiek daarvan. <i>(kennis en inzicht)</i>
De bachelor heeft basiskennis van de deelgebieden burgerlijk recht, staats- en bestuursrecht, straf- en strafprocesrecht (in het bijzonder fiscaal strafrecht), internationaal en Europees recht, rechtseconomie en bedrijfseconomie, openbare financiën, loonbelasting, overdrachtsbelasting en dividendbelasting. <i>(kennis en inzicht)</i>	De master heeft diepgaand inzicht in de werking van belastingverdragen, belastingwetten en belastingregelingen inclusief de Europeesrechtelijke en internationale aspecten daarvan, en heeft grondig inzicht in de onderlinge samenhang van deze verdragen, wetten en regelingen <i>(kennis en inzicht)</i>
De bachelor heeft inzicht in de sociaal-maatschappelijke, politieke, ethische en wetenschappelijke context waarin het (fiscale) recht zich ontwikkelt en manifesteert en is in staat om vanuit het systeem van het (belasting)recht kritisch te reflecteren op het (belasting)recht. <i>(kennis en inzicht, toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)</i>	De master heeft naast de genoemde kennis en inzicht op de genoemde deelgebieden, tevens goed inzicht in: a. de maatschappelijke context waarbinnen het fiscale recht functioneert, en b. de uitvoering en handhaving (inclusief sancties) van fiscaal recht en -beleid. <i>(kennis en inzicht)</i>
De bachelor is in staat om een eenvoudig fiscaal-juridisch onderzoek te doen, heeft zich daartoe aan de hand van basisnoties van de wetenschapsfilosofie en de onderzoeks- en wetenschapsmethodologie geoefend in het hanteren van een wetenschappelijk instrumentarium en het in de praktijk vlot verzamelen en interpreteren van fiscaal-juridische informatie (zowel in papieren als in digitale versies). De bachelor is getraind in het scherp onderscheiden van feiten en meningen, en het onderscheiden van hoofd- en bijzaken. <i>(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)</i>	De master heeft inzicht in juridisch-wetenschappelijke onderzoeksmethoden en is in staat deze toe te passen met het oog op een zelfstandig fiscaal-rechtswetenschappelijk onderzoek van enige omvang op academisch niveau (zoals probleemstelling formuleren, verzamelen van informatie, interpreteren van gegevens, conclusies trekken, evalueren en aanbevelingen en suggesties doen voor verder onderzoek). <i>(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)</i>

Bron: OER Bacheloropleiding Fiscaal Recht 2023-2024 en OER Masteropleiding Fiscaal Recht 2023-2024

Weging en Oordeel

Bacheloropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

Masteropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

In zijn overwegingen neemt het panel mee dat het de onderscheidende, Leidse profilering van de bachelor- en masteropleiding Fiscaal Recht waardeert, waarin het positieve recht en een maatschappelijk-ethische oriëntatie centraal staan. De wens vanuit de opleidingen om voort te bouwen op deze basis, met aandacht voor vaardigheden en multidisciplinariteit, wordt door het panel gewaardeerd en gestimuleerd. Het toont aan dat de opleidingen zich bewust zijn van de (veranderende) beroepspraktijk waarin de studenten na het afstuderen terechtkomen.

Het panel weegt verder mee dat de beide opleidingen bij het formuleren van hun eindkwalificaties de uitgangspunten uit het landelijke Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid, de beroepsvereisten van de NOB en de eisen voor het behalen van het civiel effect hebben betrokken. De eindkwalificaties zijn passend voor een academische bachelor- respectievelijk masteropleiding Fiscaal Recht en weerspiegelen adequaat de internationaal erkende Dublin descriptoren.

Op basis van deze overwegend positieve bevindingen, concludeert het panel dat de bachelor- en de masteropleiding (voltijd en deeltijd) Fiscaal Recht voor standaard 1 de basiskwaliteit realiseren en komt daarmee tot het oordeel 'voldoet'.

4.2. Onderwijsleeromgeving

Standaard 2: Het programma, de onderwijsleeromgeving en de kwaliteit van het docententeam maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde leerresultaten te realiseren.

Toelichting NVAO: De beoogde leerresultaten zijn adequaat vertaald in leerdoelen van (onderdelen van) het programma. Hierbij wordt rekening gehouden met de diversiteit van de toegelaten studenten. De docenten zijn zowel inhoudelijk als didactisch voldoende deskundig om de opleiding te verzorgen en geven begeleiding. De onderwijsleeromgeving bevordert dat studenten op actieve wijze deelnemen aan de vormgeving van het eigen leerproces (*student-centred*).

Indien het onderwijs in een andere taal dan het Nederlands wordt verzorgd, motiveert de opleiding deze keuze. Dit geldt ook indien de opleiding een anderstalige opleidingsnaam hanteert. Docenten beschikken over voldoende beheersing van de taal waarin zij doceren. Voorzieningen worden niet beoordeeld, tenzij deze specifiek voor de betreffende opleiding zijn getroffen.

Bevindingen

Organisatie van het onderwijs

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid in Leiden is van oudsher een decentraal georganiseerde faculteit met een breed scala aan specialisaties die een enorme rijkdom bieden. Tegelijk constateert het faculteitsbestuur, en ook het panel, een spanning tussen de decentrale aansturing en het bewaken van samenhang en gezamenlijke procedures in de verschillende opleidingen. Nog steeds wordt de inhoud, waar mogelijk, decentraal bij de afdelingen gelegd. Op andere aspecten is de afgelopen jaren een ontwikkeling zichtbaar in bijvoorbeeld de vormgeving en samenhang van het curriculum en de gezamenlijke kernvisie voor de bacheloropleidingen.

Uitgangspunten voor het onderwijs

Het fundament van het onderwijs betreft beheersing van het recht en de vaardigheden om dit recht toe te passen. Op deze basis leren studenten zelfstandig kritisch reflecteren op het recht vanuit verschillende perspectieven. Ook is er aandacht voor de wisselwerking van het recht met andere relevante (sub)disciplines als rechtsfilosofie en rechtseconomie. Het panel ziet ook dat de opleiding steeds meer aandacht besteedt aan de maatschappelijke en ethische aspecten van het belastingrecht. Dit laatste blijkt bijvoorbeeld uit de introductie van het interdisciplinaire practicumvak *Belastingrecht en Maatschappij*, waarover de studenten met wie het panel sprak, enthousiast zijn.

Bij de toenemende beheersing van eindkwalificaties ligt de nadruk op een geleidelijke opbouw van zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid en geleidelijke ontwikkeling van een academische houding. De opleidingen werken vanuit het principe van *constructive alignment* en denken goed na over de onderwijs- en toetsvormen die ze inzetten. Zij hanteren bij voorkeur onderwijsvormen die bewezen effectief zijn.

Didactische benadering

Naast het vaardighedenonderwijs (o.a. gericht op schrijfvaardigheid, onderzoeksontwerp opstellen, onderbouwd oordelen, spreekvaardigheid, ethisch handelen), hecht de opleiding veel waarde aan een didactische benadering die studenten uitnodigt om actief hun eigen leerproces vorm te geven. Al tientallen jaren hanteert Fiscaal Recht daartoe vanaf het tweede studiejaar en ook in de master voor vrijwel alle vakken het zogenoemde fiscale participantensysteem. Het staat studenten vrij om deel te nemen aan het participantensysteem; vrijwel alle studenten doen dat. Kiest een student ervoor om mee te doen, dan is aanwezigheid en actieve deelname verplicht. Iedere onderwijsweek bestuderen studenten zelfstandig de stof, volgen een *weblecture* of hoorcollege, komen tot een individuele oplossing van de werkgroep-opdrachten, bespreken de uitwerkingen in een klein groepje en komen vervolgens tot een gezamenlijke uitwerking die zij inleveren. De ingeleverde opdrachten worden tijdens de fysieke werkgroep met de studenten besproken en daarnaast

ontvangen de participantengroepjes ook schriftelijk feedback, die als doel heeft de studenten aan het denken te zetten en daarmee het leerproces te bevorderen.

De coronapandemie heeft de opleiding gedwongen na te denken over de flexibiliteit van het participantensysteem. Dat heeft er onder meer in geresulteerd dat er steeds meer hoorcolleges als *weblecture* worden aangeboden. De tijd van de hoorcolleges die daarmee vrijkomt, wordt nu benut voor gastcolleges en het trainen van vaardigheden. Verder wordt er uitgebreidere schriftelijke feedback aan de studenten gegeven, voortkomend uit de coronatijd waarin het geven van mondelinge feedback een stuk lastiger was.

Tijdens de visitatie heeft het panel met studenten, docenten en de opleidingsdirecteur gesproken over het fiscale participantensysteem. Alhoewel het participantensysteem kan worden beschouwd als enigszins 'schools', het noopt tot extra aandacht voor meeliftgedrag en het voor docenten behoorlijk arbeidsintensief is, zijn de geluiden uit alle geledingen toch vooral positief. Ook het panel ziet de voordelen van deze activerende onderwijsvorm, die bovendien door de samenwerking tussen studenten onderling en de wekelijkse sessies met docenten, bijdraagt aan de vorming van een hechte fiscaal-juridische community.

Kernvisie bacheloropleidingen

De faculteit werkt sinds begin 2023 aan de ontwikkeling, uitwerking en implementatie van de kernvisie voor de bacheloropleidingen om een aantal doelstellingen te realiseren. Ten eerste constateerde de faculteit een kloof in niveau tussen de bachelor- en masteropleidingen en wil men het academisch en analytisch niveau van het bacheloronderwijs verhogen. De facultaire kernvisie richt zich daarnaast op het toekomstbestendig maken van de bachelorcurricula en het tegengaan van de vrijblijvendheid die grootschalig onderwijs vaak met zich mee brengt en die (mede) leidt tot (ernstige) studievertraging. Dit geldt overigens met name voor de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid, die jaarlijks een grote instroom aan studenten kent wat meebrengt dat zij vanwege de grootschaligheid wat 'anoniemer' zijn binnen een opleiding. Binnen de fiscale bacheloropleiding is die vrijblijvendheid minder aan de orde, omdat de opleiding een lagere instroom kent (60-70 studenten per jaar) en bovendien het gehanteerde participantensysteem zorgt voor kleinschalig en persoonlijk onderwijs.

De kernvisie leidt per 2025-2026 tot een gefaseerde introductie van herziene curricula voor bacheloropleidingen met meer ruimte voor verdieping, aanpalende disciplines en het externe perspectief op het recht. Nu al zijn onderdelen van de kernvisie geïntroduceerd. Zo blijkt uit gesprekken met docenten en studenten dat de transitie naar de meer *T-shaped lawyer* voorzichtig vorm begint te krijgen als gevolg van ontwikkelingen in het vaardighedenonderwijs, met name in jaar 1. Er is expliciete aandacht voor de taalvaardigheid van de studenten. Naast de taaltoets (onderdeel van *Leiden Law Practice*) biedt de introductie van de vaardighedenlijn meer momenten waarop studenten in de bacheloropleiding daadwerkelijk oefenen met schrijven en daarop feedback krijgen. Gelet op het taalniveau in de bachelorscripties (zie Standaard 4), ziet het panel de geïntensiveerde aandacht voor schrijfvaardigheid als een goede ontwikkeling voor de bacheloropleiding Fiscaal Recht.

Inhoud en opbouw curricula

Deeltijdstudenten

Voor zowel de bachelor- als masteropleiding Fiscaal Recht geldt dat deeltijdstudenten hetzelfde programma volgen als de voltijdstudenten. Het programma voor deeltijdstudenten is echter over een langere periode verspreid en er gelden minder verplichtingen in de bachelorpropedeuse rondom aanwezigheid, het herkansingsbeleid is anders, etc. Als er voldoende animo is, wordt er voor deeltijdstudenten avondonderwijs aangeboden.

Zoals eerder aangegeven, zal vanaf 2025-2026 een herziening van de bachelorcurricula gaan plaatsvinden. Uit de gevoerde gesprekken werd het voor het panel duidelijk dat de

bacheloropleidingen nog niet volledig hebben doordacht wat de implicaties zijn voor de deeltijdstudenten. Dit heeft vooral te maken met het zeer beperkte aantal studenten in de deeltijdopleidingen. Ook de bacheloropleiding Fiscaal Recht kent een beperkt aantal deeltijdstudenten. Het panel adviseert de juridische bacheloropleidingen hier op korte termijn over na te denken en te bepalen of het aanbieden van een deeltijdvariant houdbaar is bij de invoering van een herzien bachelorcurriculum. Ditzelfde geldt overigens voor de masteropleiding Fiscaal Recht, omdat ook die deeltijdopleiding maar weinig studenten kent.

Curriculum Bachelor Fiscaal Recht

De bacheloropleiding beoogt samenhang in het curriculum aan te brengen door parallelle roostering van vakken die aan elkaar gelieerd zijn. Ook kent de bacheloropleiding een vaardighedenleerlijn en een juridisch-inhoudelijke leerlijn. Deze leerlijnen spelen een rol bij de samenhang en bij de opbouw van complexiteit van het curriculum en bij het zichtbaar maken van de verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek. Het panel ziet dit duidelijk terug in de inhoud en opbouw van het curriculum van Fiscaal Recht en beschrijft hieronder op welke wijze.

Met uitzondering van een oriëntatievak van 5 ECTS in het derde blok, is de propedeuse (60 ECTS) gelijk voor alle drie de juridische bacheloropleidingen. Studenten Fiscaal Recht volgen verplicht het oriëntatievak *Grondslagen van het Recht*. De propedeuse start met het vak *Inleiding Recht* waarin studenten kennismaken met het recht, juridische vaardigheden en de samenhang tussen de hoofdrechtsgebieden. Ook is er aandacht voor vaardigheden en het perspectief op andere disciplines. Verder kent de propedeuse een klassiek, breed juridisch programma met voor ieder rechtsgebied een inleidend vak. In de hogere jaren bouwen de vakken voort op de inleidingen van jaar 1.

Curriculum Bachelor Fiscaal Recht			
Blok 1	Blok 2	Blok 3	Blok 4
Propedeuse			
Leiden Law Practice (LLP)	Leiden Law Practice (LLP)		
Inleiding Recht	Inleiding Internationaal Publiekrecht	Inleiding Europees Recht	Romeins Recht
Beginselen van de Democratische Rechtsstaat	Inleiding Strafrecht	Inleiding Bestuursrecht	Belastingrecht
Inleiding Burgerlijk Recht	Inleiding Burgerlijk Recht	Grondslagen van het Recht	Methoden & Technieken van de Rechtswetenschap
Jaar 2			
Onderneming en Recht	Onderneming en Recht	Bedrijfseconomie	BTW en Overdrachtsbelasting
Directe Belastingen I	Directe Belastingen I	Materieel Strafrecht	Materieel Strafrecht
Rechtseconomie	Europees Recht	Verbintenissenrecht	Verbintenissenrecht
Jaar 3			
Formeel Belastingrecht	Formeel Belastingrecht	Internationaal Belastingrecht	
Moot Court	Moot Court	Directe Belastingen II	Directe Belastingen II
Keuzevak I	Openbare Financiën	Keuzevak II	Keuzevak II
	Fiscale Ethiek	Bachelorscriptie	Bachelorscriptie

Vaardighedenleerlijn	Inhoudelijke leerlijn Privaatrecht (onder constructie)
Inhoudelijke leerlijn Straf- en Strafprocesrecht (onder constructie)	Inhoudelijke leerlijn Publiekrecht (onder constructie)
Fiscale vakken	Overig

Curriculumoverzicht

Om de overgang naar de universiteit te vergemakkelijken, is het tutoraatsprogramma *Leiden Law Practices (LLP)* geïntroduceerd. Dit onderdeel leert basiskennis en basisvaardigheden aan en omvat een eerste kennismaking met de beroepspraktijk door rechtbank- en werkbezoeken. Differentiatie-

en keuzemogelijkheden voor studenten zijn beperkt aanwezig, in het huidige curriculum van Fiscaal Recht is 15 ECTS vrije keuzeruimte in jaar 3.

Het curriculumoverzicht maakt het panel duidelijk dat in het tweede en derde jaar de focus ligt op fiscale vakken. In het tweede jaar overlappen de vakken van Fiscaal Recht gedeeltelijk met de tweedejaarsvakken van de bachelor Rechtsgeleerdheid. Het gaat daarbij vooral om de vakken die verbonden zijn met de fiscale rechtspraak, zoals *Onderneming & Recht*, *Verbintenissenrecht*, *Materieel Strafrecht* en *Rechtseconomie*. Daarnaast komen in het tweede jaar vakken uit de specifieke fiscale leerlijn aan de orde, zoals *Directe Belastingen I*, *Bedrijfseconomie* en *BTW en Overdrachtsbelasting*.

Het panel stelt vast dat er is nagedacht over de volgorde waarin de vakken worden aangeboden. De studiegids toont dat de vakken uit het tweede jaar voortborduren op vakken uit de propedeuse. Zo bouwen de tweedejaarsvakken *Directe Belastingen I* en *BTW en Overdrachtsbelasting* bijvoorbeeld voort op het propedeutische vak *Belastingrecht*. Voor de meeste derdejaarsvakken is het voorwaardelijk om tenminste 100 ECTS aan vakken van het bachelorcurriculum Fiscaal Recht te hebben behaald, inclusief het propedeusediploma. Op deze wijze creëert de opleiding samenhang in het programma.

De vaardighedenleerlijn is verweven in het onderwijs. Dit begint onder meer met de eerdergenoemde *Leiden Law Practice* en met *Methoden en Technieken van de Rechtswetenschap* in jaar 1. Het participantensysteem, dat vanaf het tweede studiejaar wordt aangeboden, zorgt er tevens voor dat studenten vaardigheidsoefeningen uitvoeren. Het betreft vooral onderzoeks- en schrijfopdrachten. Tijdens het vak *Moot Court Fiscaal* werken studenten zowel aan hun schriftelijke en onderzoeksvaardigheden, als aan hun mondelinge vaardigheden. Het panel las in de studiegids dat studenten door o.a. videotrainingen leren om uiteindelijk zelf een goed onderbouwd pleidooi te houden voor een rechtbank.

Het huidige bachelorcurriculum biedt studenten de mogelijkheid om voor 15 ECTS keuzevakken te volgen. Dit kan zowel verbredend of verdiepend zijn. En dit kunnen zowel keuzevakken aan de eigen faculteit, universiteit of elders zijn, als vakken in het buitenland of een stage bij de Rechtswinkel of een (halve) minor. Veel studenten Fiscaal Recht benutten de keuzeruimte om de extra vakken te volgen die nodig zijn om het civiel effect te behalen. Het panel begreep van de studenten dat dit – met name voor de studenten die twee of drie bacheloropleidingen volgen – nog best een puzzelwerk kan zijn, omdat de toetsen (en herkansingen) van de benodigde vakken soms op dezelfde dag zijn ingeroosterd. Alhoewel het volgens de studenten uiteindelijk altijd wel wordt opgelost, zijn de docenten zich ervan bewust dat studenten de punten voor het civiel effect een beetje 'bij elkaar moeten sprokkelen'. Er wordt momenteel – mede in het licht van de kernvisie en de daarmee gepaard gaande herziening van het curriculum – gezocht naar oplossingen. Ook de Opleidingscommissie heeft dit als thema op haar agenda staan.

De leerlijnen monden uit in het afstudeerwerk, op dit moment een bachelorscriptie (5 ECTS), als sluitstuk van de opleiding. Het betreft een eenvoudig onderzoek naar een overzichtelijk fiscaal-juridisch probleem dat resulteert in een essay. Studenten werken, met behulp van een scriptiebegeleider, een onderzoeksvraag uit, doen onderzoek en zetten de resultaten en conclusies op schrift. Jaarlijks worden op de digitale leeromgeving *Brightspace* onderwerpen gepubliceerd waarvoor studenten zich kunnen inschrijven. In een algemeen openingscollege wordt uitgelegd wat er van studenten wordt verwacht. Vervolgens vindt het scriptietraject plaats. Hier staat in principe een periode van ongeveer 11 weken voor met (in beginsel) drie bijeenkomsten tussen student en begeleider. Deze bijeenkomsten zijn deels groepsgewijs en deels individueel. Er is een uitgebreide *Handleiding Bachelorscriptie* met informatie over het traject, de begeleiding en de beoordeling. De handleiding bevat ook adviezen voor het onderzoek- en schrijfproces.

Tijdens het visitatiebezoek vernam het panel dat de bacheloropleiding Fiscaal Recht, net als de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid, overweegt om – bij de introductie van het herziene

curriculum – het afstudeerproduct te verbreden. Naast een bachelorscriptie kunnen studenten dan ook *Moot Court* kiezen of een advies schrijven. Het panel kan zich vinden in deze ontwikkeling, waarbij het panel het belang benadrukt van het goed verankeren van onderzoeksvaardigheden en analytisch vermogen in de toekomstige alternatieven. Het afstudeerproduct dient het academische bachelorniveau te reflecteren.

Op basis van het curriculumprogramma, inzage in documentatie van een aantal vakken en het toetsplan, en de gesprekken met studenten en docenten, stelt het panel vast dat het curriculum de bachelorstudenten Fiscaal Recht in staat stelt om de eindkwalificaties te realiseren op wo-bachelorniveau.

Curriculum Master Fiscaal Recht

Het curriculum bestuderende, ziet het panel dat de Master Fiscaal Recht studenten verdieping van kennis, inzichten en vaardigheden biedt ten opzichte van de bacheloropleiding. Verdiepende elementen vinden studenten onder andere in het vak *Inkomstenbelasting* dat verder gaat op het bachelorvak *Directe Belastingen I* en in het vak *Vennootschapsbelasting* dat verder gaat op het bachelorvak *Directe Belasting II*, en die vanwege de onderlinge samenhang volgtijdelijk zijn ingeroosterd. Het vak *Internationaal Belastingrecht II* vormt een vervolg op het bachelorvak *Internationaal Belastingrecht*. Ook verbreding van kennis vindt plaats in de master. Dit geldt bijvoorbeeld voor het vak *Fiscaal Economisch Beleid* als ook voor het vak *Europees belastingrecht*.

Curriculum Master Fiscaal Recht			
Semester 1		Semester 2	
Inkomstenbelasting	Belastingrecht en Maatschappij	Europees Belastingrecht	
Internationaal Belastingrecht II		Scriptie	
Fiscaal Economisch Beleid	Profileringvak: Verdieping BTW*	Verdieping Algemene Leerstukken Belastingrecht	Belastingverdragen**
	Vennootschapsbelasting*		Keuzevak in buitenland**

* en ** Student dient keuze te maken uit 1 van deze 2 gebonden keuzevakken.

	Vaardighedenleerlijn
	Fiscale vakken

De masteropleiding Fiscaal Recht biedt haar studenten op twee momenten de mogelijkheid om te kiezen tussen twee keuzevakken. Zo kunnen de masterstudenten in het tweede blok van het eerste semester kiezen tussen de vakken *Verdieping BTW* of *Vennootschapsbelasting*. Het panel vindt het positief dat de opleiding haar studenten hiermee de mogelijkheid biedt om zich te profileren/specialiseren. De studenten merken echter op dat wanneer zij voor *Vennootschapsbelasting* kiezen, zij in het vervolg van de masteropleiding niets meer leren over indirecte belastingen (BTW/overdrachtsbelasting). Dat vinden de studenten een gemis, temeer omdat de studenten merken dat het vak *Internationaal Belastingrecht* (semester 2) lastiger te volgen is zonder een achtergrond in BTW. Doordat de keuzevakken *Verdieping BTW* en *Vennootschapsbelasting* tegelijkertijd worden verzorgd, is het voor de studenten momenteel niet mogelijk om – al zouden zij dat willen – beide keuzevakken te volgen. Met ingang van studiejaar 2024-2025 is hiervoor een voorziening getrokken waarbij studenten één van beide vakken zelfstandig online kunnen volgen. Het panel adviseert de opleiding om – samen met de Opleidingscommissie - te evalueren of deze oplossing van het dilemma voor studenten voldoende wegneemt en voor de afdeling uitvoerbaar is.

Doordat de masteropleiding eveneens het participantensysteem hanteert, worden de academische onderzoeks- en schrijfvaardigheden van de studenten verder ontwikkeld. Er is hiervoor aandacht in vrijwel alle vakken en in het bijzonder tijdens de *Masterscriptie*. De vaardighedenleerlijn besteedt in toenemende mate aandacht aan empirische onderzoeksmethodes en samenwerking met andere

disciplines. Dit laatste gebeurt onder meer in het nieuwe vak *Belastingrecht en Maatschappij*, zo vernam het panel tijdens de gesprekken. Tijdens dit vak – dat ze ontzettend leuk en interessant vonden, maar waar ze in verhouding tot andere vakken heel veel voor moesten doen – hebben de studenten onder andere naar de toeslagenaffaire gekeken. Het panel ziet de meerwaarde van dit vak, dat mooi aansluit bij de ambitie van de opleiding om meer aandacht te besteden aan de maatschappelijk-ethische kant van het belastingstelsel en -recht.

Het curriculum wordt afgesloten met een masterscriptie (10 ECTS) waarin de diverse vaardigheden en kennis samenkomen. Studenten starten met het formuleren van een relevante onderzoeksvraag en verzamelen informatie om deze vraag te beantwoorden. Ze tonen aan dat ze in staat zijn om feiten en meningen uit het verzamelde materiaal tegen elkaar af te wegen en een beargumenteerde conclusie te trekken. Ze doen verslag in een helder en gestructureerd betoog dat voldoet aan de eisen van juridisch wetenschappelijk onderzoek. Er zijn handleidingen beschikbaar voor studenten en scriptiebegeleiders. Ook is er een beoordelingsschema met bijbehorend (online) beoordelingsformulier voor scriptiebegeleider en tweede lezer.

Het scriptietraject kent een vastgesteld minimaal aantal begeleidingsmomenten, al is er ruimte voor maatwerk. Daar waar het bachelorscriptietraject veel structuur kent met een door de opleiding bepaalde deadline, is de masterscriptie een individueel traject met meer vrijheid en flexibiliteit. Dit is passend bij het masterniveau, maar heeft tot gevolg dat relatief veel studenten het voltooiën van de scriptie voor zich uit schuiven. Tijdens de vorige visitatie deed het toenmalige panel de aanbeveling om “te overwegen om het scriptietraject van een strakker tijdschema te voorzien”. De opleiding heeft dit in overweging genomen, maar nog geen knoop doorgehakt. Zij is hierover in dubio, omdat veel studenten een baan hebben of stage willen lopen, wat met een strak tijdschema niet/minder goed mogelijk is. Van de opleidingsdirecteur en van de docenten vernam het panel dat er inmiddels wel voor is gekozen om studenten op twee momenten te laten starten met hun scriptie. Over andere maatregelen om de duur van de scriptietrajecten te beperken, wordt momenteel nagedacht. Zo speelt de opleiding met het idee om te starten met een talentenklas waar studenten zich wel aan deadlines moeten houden en wordt er gesproken over het ontwikkelen van een vak rondom de scriptie. Het panel hoort en ziet dat de opleiding echt worstelt met de situatie, omdat zij haar studenten ook niet de kans wil ontnemen om stage te lopen of naast de studie reeds te werken in de beroepspraktijk. Toch wil ook het huidige panel de opleiding meegeven om maatregelen door te voeren die studenten stimuleren om sneller af te studeren.

Aan de hand van het bestudeerde curriculumoverzicht, het toetsplan en de aan een aantal mastervakken gerelateerde documentatie die het panel heeft bekeken, stelt het vast dat de leerdoelen van de vakken bijdragen aan de realisatie van de eindkwalificaties op masterniveau. Het curriculum van de master Fiscaal Recht stelt de studenten in de gelegenheid om de eindkwalificaties te realiseren op wo-masterniveau.

Studeerbaarheid en studiebegeleiding

Instream, doorstroom en uitstroom bacheloropleiding

In de bacheloropleiding Fiscaal Recht stromen met name studenten in met een vwo-diploma. Er is binnen de faculteit een toenemende aandacht voor de juiste student op de juiste plek. Aankomende studenten kunnen een open dag bezoeken, een dag meelopen, deelnemen aan een proefstudeersessie en er is de online Studiekeuzecheck, eventueel aangevuld met een gesprek met een studieadviseur. Tevens werkt de faculteit aan een matchingsmodule op basis waarvan geïnteresseerden een realistisch beeld krijgen van de opleiding.

Hoewel het propedeusejaar vrijwel identiek is voor de drie juridische bacheloropleidingen⁵, moeten bachelorstudenten al bij inschrijving een keuze maken. Jaarlijks stromen er zo'n 60 tot 70 studenten in de propedeuse van Fiscaal Recht. Het is mogelijk om na het eerste jaar nog te wisselen van opleiding. Een deel van de studenten doet dit. Meer studenten kiezen er echter voor om – vanaf het tweede jaar – twee bachelorstudies te doen (bv. Fiscaal Recht en Rechtsgeleerdheid). Deze studenten doen vaak vier jaar over het behalen van twee (of heel soms drie) bachelors.

Het studierendement van de bacheloropleiding Fiscaal Recht schommelde de afgelopen jaren tussen 46% en 67%. Hiermee zit het rendement iets onder het landelijk gemiddelde en de opleiding wil dit graag verbeteren. Binnen de kernvisie is er aandacht voor de bevordering van de studeerbaarheid. Docenten Fiscaal Recht zijn betrokken bij de (facultaire) ontwikkelingen aangaande de kernvisie. Het panel merkt dat de kernvisie vooralsnog vooral leidt tot aanpassingen in het propedeusejaar, omdat deze gemeenschappelijk is met de opleiding Rechtsgeleerdheid die qua ontwikkeling vooroploopt. In jaar 1 worden bijvoorbeeld al meer activerende werkvormen gebruikt. Studenten uit jaar 1 (cohort 2023-2024) gaven aan dat voor een aantal onderdelen van jaar 1 verplichte aanwezigheid geldt. Dit is bedoeld om het fysiek op de universiteit naar college gaan normaal te maken. Het panel merkt verder op dat de bacheloropleiding Fiscaal Recht al vele jaren middels het participantensysteem activerend onderwijs aanbiedt in jaar 2 en 3 en op die manier studenten 'de collegebanken' weet in te krijgen. Ondanks de activerende onderwijsvorm die bij Fiscaal Recht al vele jaren wordt toegepast, is het niet zo dat deze opleiding hogere rendementen laat zien dan de andere bacheloropleidingen die de juridische faculteit aanbiedt. Tijdens de gesprekken met studenten werd voor het panel duidelijk dat veel studenten tijdens de opleiding andere prioriteiten stellen dan studeren en bewust kiezen voor actieve deelname aan het studentenleven ten koste van de studievoortgang. De opleiding heeft hier beperkte invloed op en dient dit mee te nemen in het ontwikkelen en invoeren van maatregelen om studenten sneller te laten afstuderen.

Instroom, doorstroom en uitstroom masteropleiding

De studenten in de masteropleiding komen voor het overgrote deel uit de eigen bacheloropleiding Fiscaal Recht. Er zijn weinig studenten die na de bachelor hun studie afsluiten; ze gaan vrijwel allemaal door naar de master. De meeste studenten vervolgen hun studie aan de Universiteit Leiden. De studenten hebben het naar hun zin in Leiden en zien geen reden om over te stappen naar een andere universiteit. Een enkele student maakt de overstap naar een andere universiteit, bijvoorbeeld omdat hij⁶ het participantensysteem te schools vindt voor een masteropleiding.

Voor de 1-jarige masteropleiding Fiscaal Recht ligt de gemiddelde studieduur op ongeveer twee jaar. In veel gevallen kiezen zowel voltijd- als deeltijdstudenten bewust voor een langere studieduur, bijvoorbeeld omdat een extracurriculaire stage willen lopen of omdat zij tijdens hun studie reeds een baan hebben gevonden in de fiscaal-juridische beroepspraktijk. Veel studenten leggen zichzelf en elkaar druk op om extra activiteiten te ontplooiën, omdat ze verwachten zo meer kansen te maken op de arbeidsmarkt. Het panel is positief over de aandacht die er vanuit de opleiding wordt gegeven aan de druk die studenten zichzelf en elkaar opleggen en pogingen die worden ondernomen om die druk te verminderen.

Overgang tussen bachelor- en masteropleiding

In de zelfevaluatie werd gerefereerd aan de kloof die studenten ervaren tussen de bachelor- en masteropleiding, waarbij wordt geconstateerd dat die overgang groot is. De verwachting is dat de invoering van de kernvisie, met meer activerende werkvormen en meer aandacht voor de vaardighedenleerlijn, de kloof zal verkleinen. Uit het gesprek met fiscale masterstudenten kwam naar voren dat zij de masteropleiding inhoudelijk niet veel moeilijker vinden dan de

⁵ Naast de bachelor Fiscaal Recht, betreft dit de bacheloropleidingen Rechtsgeleerdheid en Notarieel Recht.

⁶ Daar waar hij wordt gebruikt als verwijzing naar 'de student' kan ook zij of hen worden gelezen.

bacheloropleiding, maar dat ze het vooral veel meer werk vinden. Om aangehaakt te blijven moeten de studenten een tandje bijzetten en de stof goed bijhouden, vertelden zij aan het panel. De studenten gaven aan dat ze na de overstap naar de masteropleiding veel gemotiveerder zijn en harder werken dan tijdens de bacheloropleiding. Tevens vermoedt het panel dat studentgedrag en de sociale kanten van het studentenleven een groot aandeel hebben in de motivatie van studenten in de bachelorfase. Dit zou moeten worden meegenomen bij de probleemanalyse en het inzetten van maatregelen. Het panel benadrukt het belang van het verkorten van de studietijd en geeft daarbij aan dat het van belang is dat de ondernomen acties ook de juiste zijn om de ongewenste studievertraging te voorkomen/verminderen.

Vorbereitung op de arbeidsmarkt

Naast een facultaire loopbaancoach besteden de opleidingen op verschillende manieren aandacht aan de voorbereiding op de arbeidsmarkt. De keuzevakruimte in de bacheloropleiding biedt studenten de gelegenheid om een fiscaal-juridische stage te doen, mits deze voldoet aan bepaalde voorwaarden. Een student dient zelf een stageplaats te verwerven, maar kan daarvoor wel stage-informatie en -plekken vinden op de universitaire website.

Verder vernam het panel tijdens het docentengesprek dat een deel van de docenten tevens werkzaam is in de beroepspraktijk, onder meer bij het Ministerie van Financiën. Studenten waarderen het dat deze docenten voorbeelden uit hun professionele praktijk inbrengen tijdens colleges. Het panel vond het ook mooi te vernemen dat studenten worden gestimuleerd om vanuit verschillende invalshoeken/beroepen een casus te benaderen, denk aan belastingrechter of belastingadviseur. Om studenten een realistisch beeld te geven van de beroepspraktijk, organiseert de opleiding verder gastcolleges en biedt deze extracurriculaire vakken aan, o.a. samen met de belastingkamer van de Rechtbank Den Haag.

Internationalisering

De juridische faculteit in Leiden hecht er waarde aan dat iedere jurist, ongeacht zijn specifieke rechtsgebied, een internationale oriëntatie ontwikkelt. Het panel stelt vast dat de behandeling van nationaal, internationaal en Europees recht is geïntegreerd in beide curricula. Ten eerste hebben de opleidingen hier aandacht voor in de juridisch-inhoudelijke leerlijn. Binnen de bacheloropleiding Fiscaal Recht krijgt dit o.a. vorm via eerstejaarsvakken als *Inleiding Internationaal Publiekrecht*, *Inleiding Europees Recht* en *Beginnelen van de Democratische Rechtsstaat*. En ook tweede- en derdejaarsvakken als *Europees Recht*, *Internationaal Belastingrecht* en *BTW en Overdrachtsbelasting* besteden aandacht aan de internationale/Europese dimensie van het recht en de effecten die internationale rechtsregels hebben voor het nationale recht. Studenten die dat willen, kunnen in de vrije keuzeruimte buitenlandervaring opdoen. In het huidige curriculum levert dit wel vaak studievertraging op. De opleiding hoopt dit op te lossen met de uitbreiding van de vrije keuzeruimte van 15 naar 30 ECTS in het herziene curriculum. De masteropleiding kent onder meer het vak *Europees Belastingrecht* en biedt studenten de mogelijkheid om tijdens het tweede semester een vak in het buitenland te volgen.

Studenten die meer internationale ervaring willen opdoen, kunnen buiten het curriculum om deelnemen aan de *International and European Tax Moot Court Competition* die wordt georganiseerd bij de KU Leuven. Tevens kunnen studenten ervoor kiezen om de nieuwe Engelstalige minor *Tax and Society: Building a Sustainable and Fair Tax System* te volgen, waarin sprake is van een *international classroom*. Ditzelfde geldt voor enkele bachelorkeuzevakken die eveneens in het Engels worden aangeboden en door zowel Nederlandse als Engelse studenten worden gevolgd.

Tijdens de vorige visitatie raadde het toenmalige panel aan om de Engelse taalvaardigheid op te nemen in de eindkwalificaties van de bacheloropleiding. De opleiding heeft ervoor gekozen om dit, gelet op landelijke ontwikkelingen in het hoger onderwijs rondom taalbeleid en internationalisering,

vooral nog niet te doen. Het panel heeft begrip voor deze keuze en ziet tegelijkertijd dat de opleiding haar studenten voldoende mogelijkheid biedt om via Engelstalige (keuze)vakken en minoren en buitenlandse studieactiviteiten hun Engelse taalvaardigheid verder te ontwikkelen.

Docenten Fiscaal Recht

Het panel bekeek het overzicht van wetenschappelijk medewerkers van Fiscaal Recht en sprak bovendien met een aantal van hen. Het overzicht maakt duidelijk dat de afdeling Belastingrecht in totaal beschikt over 32 medewerkers, die samen goed zijn voor 22 FTE. Het personeelsbestand kent een evenwichtige samenstelling met promovendi, docenten, universitair (hoofd)docenten en hoogleraren. Deze medewerkers verzorgen met elkaar de verschillende fiscaal-juridische vakken binnen de bachelor en master Fiscaal Recht. Omdat de opleiding tot zo'n vijf jaar terug een behoorlijk aantal parttimers in dienst had, die niet de gelegenheid hadden om te werken aan grotere en moeilijke opdrachten en onderzoeken, heeft de opleiding gestreefd naar meer medewerkers met een fulltime aanstelling. Met 19 medewerkers die een aanstelling hebben van tussen de 0,8 en 1,0 FTE is dat inmiddels gelukt, ziet het panel. De studenten vertelden het panel dat zij de praktijkervaring van de parttime docenten zeer waarderen en benadrukten de relevantie daarvan. Het panel herkent en erkent de waarde van realistische praktijkvoorbeelden om de theorie kleur te geven. Het panel geeft de opleiding mee om te blijven zorgen voor voldoende docenten met (actuele) praktijkervaring.

Het panel merkt op dat de vakinhoudelijke en didactische kwalificaties van de docenten toereikend zijn. In de periode voorafgaand aan het visitatiebezoek had bijna 80% van de docenten een Basis Kwalificatie Onderwijs (BKO) in bezit. Eén medewerker van de afdeling Fiscaal Recht bezit de Senior Kwalificatie Onderwijs (SKO). De faculteit is daarnaast op zoek naar een tussenstap tussen BKO en SKO, bijvoorbeeld het opbouwen van een medior kwalificatie aan de hand van verschillende en kleinere modules. Het panel vindt dit een interessant idee en stimuleert de faculteit dit plan verder uit te werken.

Binnen de faculteit is in toenemende mate aandacht voor onderwijskundige aspecten, wat zich uit in het aantrekken van een onderwijskundige en het van elkaar leren door docenten (bijvoorbeeld via de LTC⁷-lunchbytes). De faculteit is voornemens om het professionaliseringsaanbod voor docenten uit te breiden, mede omdat docentontwikkeling een belangrijke voorwaarde is voor het succesvol doorvoeren van de voorgenomen veranderingen, zoals de implementatie van de kernvisie.

Het vakcoördinatorenoverleg zorgt voor stroomlijning van onderwijsprocessen, implementatie van beleid en samenhang tussen de verschillende programmaonderdelen. Docenten stellen elkaar op de hoogte van de onderwerpen die in hun vak aan bod komen. Dit is extra belangrijk vanwege de overlap met Rechtsgeleerdheid.

Zowel de bachelor- als masterstudenten geven hun docenten een goed cijfer (resp. 3.9 en 3.8 op een schaal van 1-5), zo blijkt uit de Nationale Studenten Enquête 22/23. Deze positieve resultaten komen overeen met de geluiden die het panel tijdens de visitatie opving van de fiscale studenten. Zij zijn positief over hun docenten. De docenten van belastingrecht zijn meestal goed benaderbaar en dat geldt ook voor die met een parttime aanstelling.

De studenten merkten wel op dat de docenten van de vakken die ze delen met Rechtsgeleerdheid, minder gemakkelijk persoonlijk te benaderen zijn. Dat contact verloopt via een student-assistent. De studenten worden hier aan het begin van het eerste semester over ingelicht, waardoor deze routing op zich voor alle studenten duidelijk is. In de praktijk blijkt dit ook naar behoren te werken. Niettemin geeft het sommige studenten het gevoel dat de RGL-docenten iets minder benaderbaar zijn.

⁷ LTC is de afkorting van Learning and Teaching Community

Weging en Oordeel

Bacheloropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

Masteropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

In de totstandkoming van het oordeel neemt het panel mee dat de curricula van beide opleidingen aansluiten bij het positiefrechtelijke profiel van de faculteit en helder en samenhangend zijn opgebouwd, met in het eerste jaar van de bacheloropleiding een brede basis in diverse rechtsgebieden die zich over de jaren heen ontwikkelt naar steeds meer fiscaal-juridische vakken. De tijd die studenten over hun studie doen is voor beide opleidingen een punt van aandacht.

Verder weegt het panel mee dat de bachelor- en de masteropleiding Fiscaal Recht met het participantensysteem reeds vele jaren een onderwijsconcept hanteren dat het onderwijs kleinschaliger maakt en bijdraagt aan community-vorming. De vraag die het panel zich wel stelt is of dit systeem ook bijdraagt aan de zelfstandigheid van de studenten, wat met name in de master relevant is. De onderwijsleeromgeving van beide opleidingen is enigszins in transitie, met toenemende aandacht voor het introduceren van andere activerende werkvormen en het introduceren en stevig(er) verankeren van vaardigheden in het onderwijs. Het panel is van oordeel dat de bachelor- en masteropleiding op dit moment voldoet aan de eisen voor basiskwaliteit. De uitvoering van de kernvisie zal naar verwachting leiden tot een nog betere en toekomstbestendige bacheloropleiding.

Er is passende aandacht voor de ontwikkeling van onderzoeksvaardigheden en een internationale oriëntatie. Studenten worden in voldoende mate voorbereid op de arbeidsmarkt.

Het docententeam kent een evenwichtige personele opbouw met promovendi, universitair (hoofd)docenten en hoogleraren. De docenten zijn inhoudelijk en didactisch gekwalificeerd, nemen veelal deel aan onderzoeksactiviteiten, zijn betrokken en worden door hun studenten positief gewaardeerd. Het panel vraagt aandacht voor het behoud van een goede balans tussen fulltime en parttime docenten.

Met inachtneming van enkele aandachtspunten, concludeert het panel dat de bachelor- en de masteropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd) tonen dat zij voldoen aan de basiskwaliteit voor standaard 2. Het panel komt voor deze standaard dan ook tot het oordeel 'voldoet'.

4.3. Toetsing

Standaard 3: De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Toelichting NVAO: De beoordeling is valide, betrouwbaar en voldoende onafhankelijk. De eisen zijn helder voor de studenten. De kwaliteit van de tentaminering en examinering wordt voldoende gewaarborgd en voldoet aan de wettelijke deugdelijkheidsvereisten. De toetsen ondersteunen het eigen leerproces van de student.

Bevindingen

Uitgangspunten van toetsing

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid hanteert vier uitgangspunten voor de constructie van toetsing. Het eerste uitgangspunt is *constructive alignment*, met daaraan gelieerd het concept *backward design*. Daarbij wordt bij het ontwerp van onderwijs en (bijbehorende) toetsing vertrokken vanuit de vraag wat de studenten moeten kennen en kunnen aan het einde van het vak. Vervolgens worden onderwijs- en toetsvormen hier op aangepast. De laatste jaren hebben de opleidingen gewerkt aan het verbeteren van de *alignment*, zoals het inzichtelijk maken van de leerdoelen van een vak in de studiegids. Voor zowel de bachelor- als de masteropleiding is een toetsplan opgesteld waarin staat aangegeven hoe de leerdoelen van een vak gelieerd zijn aan de eindkwalificaties van de opleiding. Dit geeft richting bij het geven van onderwijs en maakt inzichtelijk voor docenten welke leerdoelen binnen een vak dienen te worden behandeld. Per vak is een toetsmatrijs opgesteld waarin staat welk leerdoel met welke vragen en op welk niveau wordt getoetst.

Het tweede uitgangspunt is gedegen toetsen, waarbij toetsen aan de eisen rondom validiteit, transparantie en betrouwbaarheid moeten voldoen. De opleidingen zetten in op het vierogenprincipe als kwaliteitscheck; voorafgaand aan het afnemen van de toets, bekijkt een andere docent deze toets onder meer in het licht van de leerdoelen. Ook het gebruik van de toetsmatrijsen zorgt voor versterking van de gedegenheid van toetsing.

Uitgangspunt drie betreft de docent- en examinerontwikkeling. De basis hiervoor wordt gelegd door de verplichting dat docenten beschikken over een BKO-kwalificatie, waar ook toetsing en examinering deel van uitmaken. Ten tijde van het visitatiebezoek werd er gewerkt aan plannen om de docentontwikkeling verder uit te bouwen.

Het vierde en laatste uitgangspunt is een gedegen kwaliteitsborging van toetsing. De examencommissie borgt de kwaliteit van toetsing en controleert of de uitgangspunten rondom toetsen worden nageleefd.

In studiejaar 2023-2024 is gestart met de herziening van het facultaire toetsbeleid, waarbij een toetswerkgroep een richtlijn heeft opgesteld ten aanzien van onder meer *low stakes* toetsen, het meer strategisch inzetten van toetsen en overwegingen voor de herziening van het herkansingsbeleid. Veel aspecten van deze richtlijn zullen pas bij de introductie van het herziene bachelorcurriculum worden geïmplementeerd. Dat betekent dat het panel er nu nog geen oordeel over kan geven, al is het positief over de toegenomen aandacht voor toetsing en het toetsbeleid.

Systeem van toetsing en toetsvormen

In beginsel is de toetsing binnen de juridische faculteit summatief van aard. Dat geldt ook voor met name het propedeusejaar van de bachelor Fiscaal Recht. Vanuit de kernvisie worden daar in toenemende mate wel diagnostische, formatieve toetsen ingezet.

Vanaf het tweede jaar van de bachelor en ook in de masteropleiding Fiscaal Recht wordt gewerkt met een participantensysteem, waarin nadrukkelijk gebruik wordt gemaakt van formatieve toetsmomenten. Studenten werken eerst individueel en daarna groepsgewijs aan een wekelijkse casus en ontvangen daarop uitgebreide feedback (zie Standaard 2). Zij waarderen zowel de schriftelijke feedback die ze ontvangen, als ook de bespreking van de opdrachten tijdens

werkgroepen. Het stemt het panel positief dat studenten vertelden dat zij constructieve feedback ontvangen op de wekelijkse casuïstiek. Studenten krijgen geen cijfer voor dit werk, maar bij goede inzet krijgen zij wel een half bonuspunt bij het eerstekantentamen.

Overigens vernam het panel dat de schriftelijke feedback bij deze formatieve toetsing veelal wordt verzorgd door ouderejaars student--assistenten, die vooraf door de docenten goed zijn geïnstrueerd om goede en inhoudelijke feedback te kunnen geven. Het panel was in eerste instantie wat huiverig over de inzet van studentassistenten voor het beoordelen van de formatieve toetsen, maar is er door de toelichting van zowel docenten als studenten van overtuigd dat de opleiding dit zorgvuldig organiseert. Zo worden zorgvuldig bekwame en gemotiveerde studenten voor deze rol geworven, neemt het werkdruk bij de docenten weg en worden de opdrachten altijd ook nog mondeling door de docent besproken in de werkgroep. Voor de beoordeling zijn kaders uitgezet door de docenten, er vindt steeds terugkoppeling plaats door de student-assistenten met de docent en de daadwerkelijke beoordeling (of een opdracht niet voldoet) wordt gedaan door de docent.

In de bacheloropleiding wordt getentamineerd via tussentijdse toetsen, deelttoetsen, eindtoetsen en/of praktische oefening. Er wordt voornamelijk gebruikgemaakt van *multiple choice*- en open vragen om kennis en inzicht te toetsen. Ook het schrijven van essays of het uitwerken van een casus behoort tot het toetsrepertoire van de opleiding. En tijdens *Moot Court Fiscaal* moeten studenten bijv. een mondeling pleidooi houden. De grotere (10 ECTS) vakken kennen doorgaans een tussentijdse toetsing. In het nieuwe toetsbeleid wordt de wenselijkheid benadrukt van meer dan één toetsmoment per vak om de betrouwbaarheid te verhogen en betrokkenheid van studenten te stimuleren. De opleiding beoogt om in de vaardighedenlijn de formatieve functie van toetsen te versterken door studenten te laten reflecteren op eerdere vaardighedenopdrachten.

In de masteropleiding ligt een sterkere nadruk op vaardigheden, wat zichtbaar is in de gebruikte toetsvormen. Meer dan de helft van de vakken wordt geheel of gedeeltelijk getoetst door schriftelijke opdrachten, zoals een essay of casus.

Het panel sprak met de opleidingen over de toetsing en was met name benieuwd of zij, in het kader van de toetsvariatie, naast de veelal schriftelijke toetsen ook gebruik maken van mondelinge toetsing. Desgevraagd vertelden zowel de opleidingsdirecteur als de docenten dat er bewust voor is gekozen om geen mondelinge toetsen af te nemen, vanwege de aanzienlijk grotere tijdsinvestering die daarmee gepaard gaat. Mondelinge toetsing vindt wel plaats in het kader van de herkansingen (bij minder dan 15 herkansers). Alhoewel het panel wellicht een andere keuze zou maken, kan het de overwegingen van de opleidingen volgen.

Toetsing afstuderen

Bachelorscripties (5 ECTS) worden beoordeeld door de begeleider en een tweede, onafhankelijke lezer. De scripties worden beoordeeld op vraagstelling, betoogstructuur, argumentatiekwaliteit, bronnen, taal, vormgeving, presentatie en scriptieproces. De beoordelaars vullen onafhankelijk van elkaar een beoordelingsformulier in. Indien de eindcijfers van elkaar verschillen, wordt in overleg het eindcijfer vastgesteld. Masterscripties (10 ECTS) worden sinds kort aan de hand van een digitaal scriptiebeoordelingsformulier beoordeeld. Ook bij de masterscriptie vullen eerste beoordelaar (begeleider) en tweede, onafhankelijke, beoordelaar separaat het scriptiebeoordelingsformulier in, waarbij de tweede beoordelaar geen oordeel geeft over het scriptieproces. In overleg wordt het eindcijfer bepaald. Voor beide opleidingen geldt dat de scriptie niet alle beoogde leerresultaten afdekt. In het toetsplan is duidelijk aangegeven in welke studieonderdelen de overige beoogde leerresultaten op eindniveau worden getoetst. Het panel stelt vast dat alle beoogde leerresultaten inderdaad op eindniveau worden getoetst, maar vraagt zich af in hoeverre studenten zich ervan bewust zijn dat ze in bepaalde vakken op eindniveau worden getoetst.

Bij een aantal scriptiebeoordelingen uit de steekproef zag het panel een hoge plagiaatscore van bijvoorbeeld 22 tot wel 56%. Niet altijd wordt hiervoor in het beoordelingsformulier een heldere verklaring gegeven door de beoordelaars. Uit de gesprekken bleek dat ook de conceptversies van de

scripties in het systeem zijn opgenomen, waardoor bij controle van de definitieve scriptie er een hoge plagiaatscore volgt omdat deze overlapt met de eerdere versie van de scriptie. Docenten waarmee het panel sprak, gaven aan dat er bij hoge scores in meer detail wordt gekeken naar mogelijke redenen, maar dat het niet door alle docenten netjes op het beoordelingsformulier wordt gezet. Het panel doet de suggestie om op de formulieren aan te geven dat een check is gedaan en wat daaruit de conclusie is, om de kwaliteitszorg inzichtelijk te houden. Ook is het wel voorgekomen dat twee beoordelaars tot een verschillend cijfer kwamen, maar het eindcijfer niet was vermeld. Dit dient uiteraard te worden vermeden.

Examencommissie

De faculteitsbrede examencommissie voert haar wettelijke taken uit met tien leden en een secretaris. Tentamenkwaliteit wordt op twee manieren onderzocht; bij de studentvakevaluaties en aan de hand van een steekproefsgewijze controle van tentamens (inclusief toetsmatrijs, antwoordmodel en kwaliteitseisen van het tentamen). De vakcoördinatoren krijgen individueel de bevindingen te horen. Een rapportage wordt ook gestuurd aan de opleidingsdirecteur en aan de portefeuillehouder onderwijs van het faculteitsbestuur. In het Handboek Kwaliteitsborging Toetsing heeft de examencommissie een lijst met criteria opgenomen die ze hanteert bij het toezicht op de tentamenkwaliteit. Naast een steekproefsgewijze check van vakken, bekijkt de examencommissie jaarlijks bij een opleiding of het geheel aan vakleerdoelen de eindkwalificaties dekt. Het afgelopen jaar betrof dit de masteropleiding Rechtsgeleerdheid. Periodiek doet de examencommissie ook onderzoek naar de beoordeling van bachelor- en masterscripties.

Op basis van de gesprekken tijdens het visitatiebezoek concludeert het panel dat de examencommissie een goed beeld heeft van de toetskwaliteit in de opleidingen, inclusief datgene wat goed gaat en dat wat beter kan. Wel merkt het panel op dat het decentrale karakter van de faculteit een proactieve uitvoering van de taken van de examencommissie bemoeilijkt. Zo krijgt het panel de indruk dat adviezen van de examencommissie niet altijd worden opgevolgd. Er zijn bijvoorbeeld discrepanties tussen de OER, Regels en Richtlijnen van de examencommissie en wat er in de studiehandleiding van een vak staat. Het panel vindt het belangrijk dat de examencommissie niet alleen een controlerende, maar op onderdelen ook een regelgevende rol heeft. Dat betekent dat het panel een proactieve houding van de examencommissie stimuleert en aan het faculteitsbestuur adviseert om de examencommissie op korte termijn goed in positie te zetten om met het (formeel) instrumentarium dat tot haar beschikking staat de regie strakker in handen te nemen. Het faculteitsbestuur dient zorg te dragen dat de opleidingen met de adviezen van de examencommissie aan de slag gaan en het panel adviseert de examencommissie de opvolging van de adviezen te monitoren. Het is mede de verantwoordelijkheid van het faculteitsbestuur en het opleidingsmanagement dat adviezen van de examencommissie daadwerkelijk worden opgevolgd en dat wordt gestreefd naar meer uniformiteit binnen en tussen de opleidingen op het gebied van toetsing. Het panel is namelijk van mening dat voor een goede borging meer uniformiteit rondom toetsing nodig is, met name in de masteropleiding. Er lijkt veel vrijheid voor iedere afstudeerrichting om processen en procedures aan te passen. Het panel adviseert om gezamenlijke kaders en standaarden af te spreken waar alleen beargumenteerd en met instemming van de examencommissie van kan worden afgeweken.

Een belangrijk voorbeeld van een aandachtspunt dat het panel uitlicht, is de discrepantie in het aanwijzen van tweede beoordelaars bij de scriptiebeoordelingen van de masteropleiding. De examencommissie kijkt naar geschiktheid van de individuele beoordelaars. Bij beoordelaars die (nog) niet gepromoveerd zijn, beoordeelt de examencommissie de onderzoekservaring die deze docent heeft en beslist op basis daarvan over de geschiktheid als scriptiebeoordelaar. Op basis van het gesprek met de examencommissie, heeft het panel er vertrouwen in dat deze toetsing voldoende zorgvuldig plaatsvindt. Echter, het blijkt mogelijk te zijn dat de opleiding (vaak de scriptiecoördinator) een tweede, niet-gepromoveerde beoordelaar aanwijst naast een begeleider en eerste beoordelaar die ook niet gepromoveerd is. Deze situatie is volgens het panel, met name bij de masteropleiding, ongewenst. Het panel stelt dat bij de masteropleiding in ieder geval één beoordelaar gepromoveerd moet zijn, dit hoeft niet noodzakelijk de begeleider te zijn. Bij de bacheloropleiding heeft het de voorkeur dat minimaal één van de begeleiders gepromoveerd is. Twee promovendi als begeleiders dient uitgesloten te zijn. In

samenspraak tussen de opleidingen en examencommissie dient hiervoor een oplossing te worden gevonden.

Fraude(preventie)

De faculteit heeft op verschillende manieren aandacht voor fraude en de preventie daarvan. Naast informatie over (de gevolgen van) tentamenfraude krijgen studenten bij aanvang van de studie in het tutoraat voorlichting over plagiaat. Alle scripties en de meeste papers worden met behulp van antiplagiaatsoftware gecontroleerd. Aanvullend is de professionaliteit van docenten een belangrijke waarborg bij het traceren van ongeregelheden. Eén van de wijzen waarop dit gebeurt, is door actieve scriptiebegeleiding waarin het proces en de totstandkoming van het eindproduct inzichtelijk is.

De faculteit en de examencommissie erkennen dat het risico van fraude toeneemt door de ontwikkelingen van artificiële intelligentie (AI). De eerste stappen op het vlak hoe daar mee om te gaan, zijn gezet door de universiteit met het opstellen van richtlijnen. De implementatie van de richtlijnen brengt de nodige uitdagingen met zich mee, met name bij de beoordeling van schriftelijke taalvaardigheid.

Het panel vindt dat de wijze waarop de faculteit en opleidingen omgaan met ontwikkelingen op het gebied van AI proactiever kan, dit geldt voor meerdere juridische faculteiten in Nederland. Het is van belang dat er afspraken worden gemaakt over goed gebruik en het voorkomen van misbruik van AI in bijvoorbeeld het genereren van (basis)teksten. Voor detectie van eventuele fraude door studenten is het van belang dat niet alleen het eindproduct, maar ook tussenproducten worden bekeken en dat in gesprek met de student wordt vastgesteld of hij/zij de stof begrijpt en beheerst.

Weging en Oordeel

Bacheloropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

Masteropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

De faculteit hanteert vier uitgangspunten ter bevordering van betrouwbare, inzichtelijke en onafhankelijke toetsing, namelijk constructieve alignment, gedegen toetsen, docent- en examinerontwikkeling en gedegen kwaliteitsborging van toetsing. In studiejaar 2023-2024 startte de herziening van het facultaire toetsbeleid, met richtlijnen voor low stakes toetsen, strategisch inzetten van toetsen, en het herkansingsbeleid. Het panel is positief over de toegenomen aandacht voor toetsing en toetsbeleid.

De toetsing is voldoende divers. Zowel de bachelor- als de masteropleiding Fiscaal Recht zetten veelvuldig formatieve toetsing in en studenten waarderen de constructieve feedback die zij hierop ontvangen. Scripties worden beoordeeld door de begeleider en een tweede lezer, die onafhankelijk van elkaar het beoordelingsformulier invullen. Bij hoge plagiaatscores wordt nader onderzoek gedaan, maar de procedures die de examinatoren daarin volgen worden nog niet altijd goed gedocumenteerd in de beoordelingsformulieren.

De examencommissie heeft een goed beeld van de toetskwaliteit binnen de opleidingen, inclusief adviezen voor verbetermogelijkheden. Het panel adviseert een meer proactieve werkwijze van de examencommissie. Ook dient het faculteitsbestuur en opleidingsmanagement de examencommissie beter te positioneren en zorg te dragen voor opvolging van de adviezen van de examencommissie. De faculteit heeft maatregelen genomen tegen fraude en plagiaat, met speciale aandacht voor AI-ontwikkelingen, al kan dit proactiever volgens het panel.

Ondanks het feit dat het panel enkele ontwikkelmogelijkheden heeft geconstateerd op het gebied van toetsing, komt het tot de conclusie dat de toetskwaliteit in de huidige vorm voldoende is, de formatieve toetsing studenten helpt in hun leerproces, en de examencommissie op adequate wijze de kwaliteit van tentamens, examens en diplomaverlening bewaakt. Dit maakt dat het panel voor

Standaard 3 komt tot het oordeel 'voldoet' voor zowel de bachelor- als de masteropleiding (voltijd en deeltijd).

4.4. Gerealiseerde leerresultaten

Standaard 4: De opleiding toont aan dat de beoogde leerresultaten zijn gerealiseerd.

Toelichting NVAO: Het realiseren van de beoogde leerresultaten blijkt uit de uitkomsten van toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Afstudeerniveau bacheloropleiding

Voor aanvang van het locatiebezoek heeft de commissie 15 scripties (14 voltijd en 1 deeltijd) van recent afgestudeerden van de bacheloropleiding Fiscaal Recht bestudeerd. De steekproef van de afstudeerdossiers werd genomen uit de lijst met alle studenten die zijn afgestudeerd in de collegejaren 2021-2022 en 2022-2023. Bij het maken van de steekproef is rekening gehouden met een spreiding over beide cohorten en met een spreiding in gegeven beoordelingen.

De commissie concludeert dat de studenten terecht hun bachelordiploma Fiscaal Recht hebben ontvangen. Zij tonen allen met hun scriptie aan dat zij in voldoende mate beschikken over een academisch bachelorniveau. Veelal gaat het om scripties over 'traditionele' fiscaal-technische onderwerpen, maar het panel trof ook enkele scripties die aandacht besteden aan de sociaal-maatschappelijke aspecten van het belastingrecht/-stelsel. De relatief beperkte omvang van de bachelorscripties (5 ECTS) heeft gevolgen voor de diepgang die studenten kunnen bereiken en doordat enkele studenten in hun scriptie dicht bij de literatuur blijven en de scriptie weinig eigen inzichten bevat, stelt de commissie zich de vraag of deze studenten echt boven de stof staan. Deze studenten krijgen, terecht volgens het panel, een wat lager cijfer. Daar staat tegenover dat in een aantal andere scripties de eigen mening van de studenten juist duidelijk naar voren komt. In de eindwerken is het onderzoek naar behoren uitgevoerd.

De commissie ziet een verbeterpunt in de taalkundige kwaliteit van een aanzienlijk aantal bachelorscripties. Wat de commissie betreft hadden de examinatoren de vele taalfouten sterker moeten laten meewegen in het eindcijfer, zeker gelet op het feit dat taalgebruik één van de deelcriteria is. In dit kader is het panel wel positief over de uitgebreidere aandacht die in het herziene curriculum zal uitgaan naar taalvaardigheid. De scripties worden veelal gekenmerkt door een heldere opbouw.

De beoordelingen door de examinatoren komen goeddeels overeen met de oordelen van de commissieleden. De door het panel bestudeerde beoordelingsformulieren bevatten over het algemeen een goede verantwoording van de beoordeling van de deelcriteria en de examinatoren geven in het formulier specifieke feedback aan de student. Bij één van de scripties kon het panel zich niet aan de indruk onttrekken dat de tweede lezer slechts pro forma het beoordelingsformulier ingevuld lijkt te hebben.

Afstudeerniveau masteropleiding

Voor aanvang van het locatiebezoek heeft het panel eveneens 15 scripties (14 voltijd en 1 deeltijd) van recent afgestudeerden van de Master Fiscaal Recht bekeken. De steekproef van de scripties werd getrokken uit een lijst van alle afgestudeerden van 2021-2022 en 2022-2023, rekening houdend met een spreiding over beide jaren en gegeven beoordelingen.

Het panel bekeek een aantal interessante masterscripties, met soms ook vernieuwende onderwerpen zoals een onderzoek naar dubbele of onjuiste heffing bij cryptocurrencies en een ander onderzoek ging over de economische impact van het Pillar One voorstel. Tegelijk merkt het panel op dat een enkele scriptie eigenlijk geen echt juridische scriptie is, maar meer een bedrijfseconomische insteek heeft.

Op basis van de bestudeerde scripties stelt het panel vast dat de studenten die deze scripties hebben geschreven, terecht zijn afgestudeerd. Het panel kan zich in grote lijnen vinden in de gegeven beoordelingen. Zij ziet dat studenten terecht een lagere beoordeling krijgen als zij bijvoorbeeld een summier beargumenteerde eigen opvatting tentoonspreiden in hun scriptie of wanneer hun scriptie beperkte academische diepgang kent. In een aantal scripties mist de commissie in het inleidende hoofdstuk een beschrijving van de onderzoeksrelevantie (doel/belang). De scripties die met een 8,5 of 9 worden beoordeeld, zijn veelal zeer goed en volwassen geschreven, kennen diepgang en een stevig onderbouwde eigen opvatting. Waar het taalniveau in de bachelorscripties soms beperkt was, zijn de masterscripties vrijwel allemaal taalkundige in orde.

Het panel stuitte bij het bekijken van de beoordelingsformulieren op een grote variatie in de mate waarin de oordelen door de examinatoren worden onderbouwd. In de meeste gevallen is er sprake van gedegen feedback en een heldere onderbouwing van het oordeel. Aan de andere kant trof de commissie ook enkele scripties aan waarbij er naast de deelcijfers slechts summier (1 of 2 zinnen) of helemaal niets was ingevuld. Verder werd uit de formulieren van de 1^e en 2^e (en soms een 3^e) beoordelaar niet altijd duidelijk wat het uiteindelijke eindcijfer is dat aan het werk van de student is toegekend. Hier vraagt het panel aandacht voor.

Alumni en werkveld

Tevredenheid over de opleidingen wordt gemeten aan de hand van een universitaire exit-evaluatie. De respons van bachelorstudenten ligt met 5 respondenten zeer laag. Met een gemiddeld cijfer van 7,6 tonen de alumni een behoorlijke tevredenheid, waarbij in acht moet worden genomen dat deze uitkomst gelet op het responspercentage beperkt betrouwbaar is. De laatste alumni-enquête voor de masteropleiding werd door 128 respondenten ingevuld. Zij gaven de opleiding een 8. In de alumni-enquête, die in 2022 door een externe partij is afgenomen (Ruigrok Netpanel), kreeg de masteropleiding Fiscaal Recht het rapportcijfer 7,5 (19 respondenten). Tezamen met de positieve geluiden die het panel van alumni hoorde tijdens het locatiebezoek, tonen de enquêteresultaten een tevreden alumni-populatie.

Na afstuderen hebben bachelorstudenten mogelijkheden op de arbeidsmarkt in juridisch-ondersteunende en administratieve functies. Sommigen kiezen hiervoor, de overgrote meerderheid gaat echter door met de masteropleiding Fiscaal Recht. Dit komt ook omdat, om te voldoen aan de eisen van de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs, een masterdiploma vereist is.

Na afronding van de masteropleiding liggen de banen min of meer voor het oprapen. De huidige arbeidsmarkt is zeer gunstig voor fiscaal juristen. Uit de alumni-enquête (2022) blijkt dat alle respondenten na het afstuderen een baan hebben gevonden; 84% zelfs binnen een maand en 89% van de alumni heeft een baan op academisch niveau. Bijna de helft van de studenten vindt een baan via de stage. Veel studenten werken tijdens hun studie al in de beroepspraktijk. De alumni met wie het panel sprak zijn zeer positief over hun studie. Zij vertelden dat zij zich door hun studie goed uitgerust voelen om een vraagstuk of probleem aan te pakken en op te lossen. Alhoewel ze goed zijn toegerust om zich hier zelf verder in te verdiepen, hadden ze tijdens hun studie iets meer aandacht gehad willen hebben voor inkomstenbelasting, loonheffing en sociale zekerheid.

Weging en Oordeel

Bacheloropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

Masteropleiding Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd): voldoet

Het panel weegt in zijn oordeel mee dat de bestudeerde scripties voldoen aan een academisch bachelorniveau. Hoewel enkele bachelorscripties weinig diepgang tonen en taalvaardigheid soms te wensen overlaat, is het panel van oordeel dat de bachelordiploma's terecht zijn toegekend. Examinatoren hebben de beoordelingen doorgaans goed onderbouwd.

De masterscripties, die interessante en vernieuwende onderwerpen behandelen, bevestigen dat de afgestudeerden terecht hun diploma hebben behaald. Deze scripties zijn over het algemeen

taalkundig correct en tonen academische diepgang. Het panel vraagt aandacht voor de variatie in de mate van onderbouwing van de beoordelingen door de examinatoren.

Alumni van beide opleidingen zijn tevreden over de kennis en kunde die zij tijdens hun studie hebben opgedaan. Na het afstuderen stromen vrijwel alle bachelorstudenten in de Leidse master Fiscaal Recht. De arbeidsmarkt voor afgestudeerde masterstudenten is goed. Zij vinden snel een baan op academisch niveau, vaak via een stage.

Het panel is ervan overtuigd dat zowel de bachelor- als de masterstudenten Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd) de eindkwalificaties realiseren. Het panel komt voor Standaard 4 dan ook voor beide opleidingen tot het oordeel 'voldoet'.

5. ALGEMEEN EINDOORDEEL

Het panel waardeert de profilering van de Leidse fiscaal-juridische opleidingen op positief recht, een sociaal-maatschappelijke oriëntatie en de ambitie om *T-shaped lawyers* op te leiden. De eindkwalificaties zijn passend voor een academische bachelor- en masteropleiding en sluiten aan bij het landelijke DSRK en de beroepsvereisten van de NOB.

De curricula van beide opleidingen zitten stevig in elkaar met vakken en bijbehorende leerdoelen die met elkaar de eindkwalificaties afdekken. De onderwijsleeromgeving kent vanaf het tweede jaar van de bachelor en ook in de master met het participantensysteem reeds een activerende werkvorm. De kernvisie bacheloropleidingen en de aandacht voor taalvaardigheid en multidisciplinariteit worden door het panel gezien als goede ontwikkelingen.

Met de herziening van het toetsbeleid in 2023-2024, hebben de opleidingen grote stappen gezet in de validiteit, transparantie en betrouwbaarheid van de toetsing. De examencommissie vervult haar rol naar behoren, maar zou door het faculteitsbestuur en het opleidingsmanagement nog wat betere geïmplementeerd kunnen worden. En de aanwijspprocedure van masterscriptiebeoordelaars verdient aanscherping.

Zowel de bachelor- als de masteropleiding Fiscaal Recht voldoen aan de beoogde eindkwalificaties. Het panel zag in de scripties van zowel de bachelor als de master onderzoeksvragen die relevant en actueel zijn in de fiscaal-juridische praktijk, die op adequate wijze zijn uitgewerkt. Het panel complimenteert de opleiding met het taalniveau van haar masterstudenten.

Het panel beoordeelt alle standaarden van de bachelor- en masteropleiding Fiscaal Recht voor zowel voltijd als deeltijd als voldoende. Dit leidt volgens de NVAO-beslisregels tot het eindoordeel *positief* voor beide opleidingen.

6. AANBEVELINGEN

In het rapport doet het panel verschillende suggesties die aansluiten bij ontwikkelingen die gaande zijn. Daarnaast heeft het panel een aantal aanbevelingen, de meeste gelden voor zowel de bachelor- als masteropleiding, met soms een nuanceverschil tussen de twee opleidingen. Deze aanbevelingen zijn:

- Het panel is positief over de beweging die het ziet van een zeer decentrale faculteit naar een meer centraal aangestuurde organisatie en toegenomen overleg over de inhoud en samenhang van de opleidingen. Omdat veel studenten twee bacheloropleidingen volgen, stimuleert het panel de faculteit om in te blijven zetten op onderlinge afstemming en samenwerking ten aanzien van processen en structuren, zodat studenten op dat gebied van iedere opleiding ongeveer hetzelfde kunnen verwachten (denk aan roostering van de aanvullende vakken en tentamens voor het behalen van civiel effect, termijn en begeleiding bij het afstuderen).
- De opleidingen Fiscaal Recht kennen een goede opbouw van het personeelsbestand met meerdere promovendi, universitair (hoofd)docenten en hoogleraren. De opleidingen hebben de afgelopen jaren met succes meer medewerkers geworven met een fulltime aanstelling. Het panel vraagt aandacht voor een goede balans tussen fulltime en parttime docenten, omdat parttime docenten met hun praktijkervaring ook van grote waarde zijn voor het onderwijs en voor de arbeidsmarktoriëntatie van studenten.
- Het is mede de verantwoordelijkheid van het faculteitsbestuur dat de adviezen van de examencommissie daadwerkelijk worden opgevolgd en wordt gestreefd naar meer uniformiteit tussen en binnen opleidingen op het gebied van toetsing. De examencommissie dient op korte termijn in positie te worden gezet om met het (formele) instrumentarium dat tot haar beschikking staat, de regie strakker in handen te nemen.
- De ontwikkelingen op het gebied van AI gaan snel en hebben impact op de manier van lesgeven en toetsen van het onderwijs, zeker bij opleidingen in de rechtsgeleerdheid waar veel toetsing plaatsvindt aan de hand van teksten en essays. Het panel vindt het belangrijk dat er heldere afspraken zijn over goed gebruik en het voorkomen van misbruik van AI en dat deze afspraken bekend zijn bij studenten.
- Deeltijdstudenten volgen een individueel traject waarbij ze aansluiten bij het voltijdonderwijs. Het is belangrijk dat bij de herziening van het bachelorcurriculum goed wordt nagedacht over de impact en gevolgen voor de deeltijdstudenten.

Het panel heeft de volgende aanbeveling voor de bacheloropleiding:

- Het panel adviseert de faculteit en bacheloropleidingen om vol in te blijven zetten op het uitvoeren van de kernvisie die zich richt op meer samenhang, kleinschaliger onderwijs, meer aandacht voor vaardigheden en de *T-shaped lawyer*.

BIJLAGE I Eindkwalificaties

Eindkwalificaties Bachelor Fiscaal Recht

Bron: OER Bachelor Fiscaal Recht 2023-2024

Kennis, inzicht en academische houding

1. De bachelor heeft kennis van en inzicht in het materiële en formele belastingrecht en de begrippen van het recht alsmede in de systematiek van het recht en de grondslagen en beginselen waarop het fiscale rechtssysteem berust. *(kennis en inzicht)*
2. De bachelor heeft grondige kennis van en inzicht in met name de volgende deelgebieden van belastingrecht:
 - a. belastingtheorieën en belastingbeginselen,
 - b. heffingssysteem en systeem van rechtsbescherming,
 - c. inkomstenbelasting,
 - d. vennootschapsbelasting,
 - e. omzetbelasting,
 - f. Europees belastingrecht en internationaal belastingrecht en de doorwerking daarvan in het Nederlands belastingrecht, alsmede de samenhang tussen de deelgebieden a t/m f. *(kennis en inzicht)*
3. De bachelor heeft basiskennis van de deelgebieden burgerlijk recht, staats- en bestuursrecht, straf- en strafprocesrecht (in het bijzonder fiscaal strafrecht), internationaal en Europees recht, rechtseconomie en bedrijfseconomie, openbare financiën, loonbelasting, overdrachtsbelasting en dividendbelasting. *(kennis en inzicht)*
4. De bachelor is vertrouwd met de grondslagen van het recht in het algemeen, van de metajuridische aspecten daarvan, en heeft besef van de eigen aard van de (fiscale) rechtsbeoefening. *(kennis en inzicht)*
5. De bachelor heeft kennis van de wordingsgeschiedenis van het (fiscale) recht en is in staat het (belasting)recht te begrijpen als discursieve grootheid – als het altijd voorlopige resultaat van meningsvorming en dogmatiek – en heeft inzicht in de wijze waarop het systeem van het recht en het (fiscale) positieve recht met elkaar verbonden zijn. *(kennis en inzicht)*
6. De bachelor heeft inzicht in de sociaal-maatschappelijke, politieke, ethische en wetenschappelijke context waarin het (fiscale) recht zich ontwikkelt en manifesteert en is in staat om vanuit het systeem van het (belasting)recht kritisch te reflecteren op het (belasting)recht. *(kennis en inzicht, toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)*

Academische en professionele vaardigheden

7. De bachelor is in staat om juridische teksten waaronder fiscale wetgeving, beleidsbesluiten, jurisprudentie en wetenschappelijke literatuur, te begrijpen en te analyseren, en voor niet-juridische lezers toegankelijk te maken. *(kennis en inzicht, toepassen van kennis en inzicht, communicatie)*
8. De bachelor is in staat om een eenvoudig fiscaal-juridisch onderzoek te doen, heeft zich aan de hand van basisnoties van de wetenschapsfilosofie en de onderzoeks- en wetenschapsmethodologie geoefend in het hanteren van wetenschappelijk instrumentarium en het in de praktijk vlot verzamelen en interpreteren van fiscaal-juridische informatie (zowel in papieren als in digitale versies). De bachelor is getraind in het scherp onderscheiden van feiten en meningen, en het onderscheiden van hoofd- en bijzaken. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)*
9. De bachelor heeft zich grondig geoefend in het geven van een (fiscaal-)juridisch gefundeerd antwoord op vragen uit de praktijk in de vorm van een belastingadvies aan een cliënt, een door een belastinginspecteur opgestelde uitspraak op bezwaar, een uitspraak van de feitenrechter of cassatierechter, enz. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie)*
10. De bachelor is in staat om een goed fiscaal-juridisch betoog te schrijven (duidelijke en afgebakende probleemstelling formuleren met een goede opbouw, constructie, juridisch argumenteren, conclusie, leesbaarheid) en om dit mondeling te presenteren. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie)*

11. De bachelor is in staat om een beargumenteerde positie in te nemen in een fiscaal-juridisch debat, en om een standpunt en oordeel te verwoorden met kracht van argumenten. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie)*
12. De bachelor is in staat om de vaardigheden onder 7 t/m 11 zowel schriftelijk als mondeling helder, duidelijk en gestructureerd en binnen een bepaalde tijdspanne uit te oefenen. *(toepassen van kennis en inzicht, communicatie)*

Algemene kwalificatie

13. De bachelor beschikt over de juridische kennis, inzicht en vaardigheden die vereist zijn:
 - a. voor toelating tot de vervolgstudie van een fiscale master; *(leervaardigheden)*
 - b. om op het niveau van paralegal werkzaam te zijn in veelal ondersteunende, algemeen-juridische en fiscaal-juridisch georiënteerde beroepen binnen zowel de publieke als private sector, dat wil zeggen in functies bij centrale en decentrale overheden en in het bedrijfsleven; *(leervaardigheden)*
 - c. om toegelaten te worden tot het traject van een van de zogenaamde togaberoepen (dat wil zeggen te voldoen aan het zogenoemde civiel effect) na het volgen van een master met tenminste 60 EC aan juridische vakken én na het aanvullend met goed gevolg afleggen van het tentamen van de bachelor vakken Burgerlijk procesrecht, Goederenrecht, Bestuursprocesrecht en Strafprocesrecht op het niveau van het 2e of 3e studiejaar van een universitaire juridische opleiding, indien deze vakken geen deel uitmaken van (de vrije keuzevakruimte van) het bachelor examen Fiscaal Recht. *(leervaardigheden)*

Eindkwalificaties Master Fiscaal Recht

Bron: OER Master Fiscaal Recht 2023-2024

Kennis en inzicht

1. De master heeft grondige kennis van en diepgaand inzicht in het geldende (belasting-)recht en in de grondbeginselen en de systematiek daarvan. *(kennis en inzicht)*
2. De master heeft diepgaand inzicht in de werking van belastingverdragen, belastingwetten en belastingregelingen inclusief de Europeesrechtelijke en internationale aspecten daarvan, en heeft grondig inzicht in de onderlinge samenhang van deze verdragen, wetten en regelingen. *(kennis en inzicht)*
3. De master heeft grondige kennis van en inzicht in de deelgebieden:
 - a. algemene leerstukken op het terrein van het belastingrecht,
 - b. inkomstenbelasting,
 - c. vennootschapsbelasting,
 - d. internationaal belastingrecht,
 - e. Europees belastingrecht, zowel op het gebied van de directe als van de indirecte belastingen,
 - f. fiscaal-economisch beleid,
 - g. met de fiscaliteit samenhangende onderdelen van de bedrijfseconomie. *(kennis en inzicht)*
4. De master heeft naast de genoemde kennis en inzicht op de genoemde deelgebieden, tevens goed inzicht in:
 - a. de maatschappelijke context waarbinnen het fiscale recht functioneert, en
 - b. de uitvoering en handhaving (inclusief sancties) van fiscaal recht en -beleid *(kennis en inzicht)*

Academische en andere vaardigheden

5. De master is in staat om meer complexe problemen – in de vorm van concrete cases dan wel abstracte vragen – die betrekking hebben op de geïbeden genoemd in 3., diepgaand en in onderling verband te analyseren en te interpreteren, daarbij sociaal-maatschappelijke en politieke en rechtshistorische aspecten te betrekken, daarover kritische vragen te stellen en originele en creatieve juridische oplossingen aan te dragen. De master is verder in staat om dit mondeling en schriftelijk helder te presenteren, zowel voor vakgenoten als voor niet-(fiscaal-)juristen. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie)*
6. De master is in staat om fiscale regelingen mede te beoordelen vanuit algemeen juridisch, sociaal-economisch en bedrijfseconomisch oogpunt. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)*
7. De master is in staat om op basis van wetenschappelijk verantwoorde feiten en gegevens, en op basis van een geargumenteerde, verantwoorde en controleerbare afweging zelfstandig een mening te vormen over maatschappelijke vraagstukken op het terrein van het belastingrecht. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)*
8. De master is in staat om wetenschappelijke debatten op de deelgebieden genoemd in 3. te volgen en te begrijpen en daaraan deel te nemen. *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie)*
9. De master heeft inzicht in juridisch-wetenschappelijke onderzoeksmethoden en is in staat deze toe te passen met het oog op een zelfstandig fiscaal-rechtswetenschappelijk onderzoek van enige omvang op academisch niveau (zoals probleemstelling formuleren, verzamelen van informatie, interpreteren van gegevens, conclusies trekken, evalueren en aanbevelingen en suggesties doen voor verder onderzoek). *(toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming)*
10. De master is in staat om de fiscale regels op zich én in relatie tot sociaal-economische belangen en doelstellingen van overheidsbeleid te analyseren en ter zake onderzoeksvragen en probleemstellingen te formuleren. *(toepassen van kennis en inzicht, communicatie)*

Algemene kwalificatie

11. De master beschikt over die juridische kennis, inzicht en vaardigheden die vereist zijn:
 - a. Voor wetenschappelijk onderzoek dat tot de academische promotie leidt, *(leervaardigheden)*
 - b. Voor vele fiscaal-juridische functies op academisch niveau in de publieke en private sector, en bij Europese en internationale organisaties, *(leervaardigheden)*
 - c. Om in combinatie met het afsluitend examen van de bacheloropleiding Fiscaal recht, door het afzonderlijk met goed gevolg afleggen van tentamens van de vakken Burgerlijk procesrecht, Strafprocesrecht, Goederenrecht en Bestuursprocesrecht op het niveau van het 2^e of 3^e studiejaar van een universitaire opleiding, indien deze vakken geen deel uitmaken van voornoemd bachelorexamen, toegelaten te worden tot de zogenoemde toga-beroepen (dat wil zeggen te voldoen aan de eisen van het civiel effect). *(leervaardigheden)*

BIJLAGE II Scoretabel

Scoretabel paneloordelen Universiteit Leiden Bacheloropleiding Fiscaal Recht Voltijd en deeltijd		
Standaard	Oordeel	
	Voltijd	Deeltijd
Standaard 1. De beoogde leerresultaten	Voldoet	Voldoet
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	Voldoet	Voldoet
Standaard 3. Toetsing	Voldoet	Voldoet
Standaard 4. Gerealiseerde leerresultaten	Voldoet	Voldoet
Algemeen eendoordeel	Positief	Positief

Scoretabel paneloordelen Universiteit Leiden Masteropleiding Fiscaal Recht Voltijd en deeltijd		
Standaard	Oordeel	
	Voltijd	Deeltijd
Standaard 1. De beoogde leerresultaten	Voldoet	Voldoet
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	Voldoet	Voldoet
Standaard 3. Toetsing	Voldoet	Voldoet
Standaard 4. Gerealiseerde leerresultaten	Voldoet	Voldoet
Algemeen eendoordeel	Positief	Positief

BIJLAGE III**Programma, werkwijze en beslisregels**

Programma Rechten van de bachelor en masteropleidingen van de Universiteit Leiden

10 juni 2024		
09.00	10.15	Vorbereidend overleg panel
10.15	10.30	Presentatie Innovatie Master
10.30	11.30	Gesprek met formeel verantwoordelijken (faculteitsbestuur)
11.40	12.40	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken Ba en Ma Rechtsgeleerdheid
12.40	13.40	Lunch
13.40	14.10	Gesprek met studenten Ba Rechtsgeleerdheid
14.20	15.00	Gesprek met docenten Ba Rechtsgeleerdheid
15.00	15.45	Intern overleg panel
15.45	16.15	Gesprek met studenten Ma Rechtsgeleerdheid
16.25	17.05	Gesprek met docenten Ma Rechtsgeleerdheid
17.05	17.50	Intern overleg panel
18.00	18.30	Korte rondleiding Kamerlingh Onnes Gebouw
11 juni 2024		
09.00	09.30	Vorbereidend overleg panel
09.30	10.30	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken Ba/Ma Notarieel Recht, Ba/Ma Fiscaal Recht, Ma Jeugdrecht
10.40	11.20	Gesprek met docenten Ba en Ma Notarieel Recht
11.30	12.10	Gesprek met studenten Ba en Ma Notarieel Recht
12.10	13.10	Lunch
13.10	13.50	Gesprek met studenten Ba en Ma Fiscaal Recht
14.00	14.40	Gesprek met docenten Ba en Ma Fiscaal Recht
14.50	15.20	Intern panel overleg
15.20	15.50	Gesprek met studenten Ma Jeugdrecht
16.00	16.40	Gesprek met docenten Ma Jeugdrecht
16.40	17.30	Intern panel overleg
17.30	18.10	Gesprek met alumni van alle opleidingen (verdeeld over tafels per opleiding)
12 juni 2024		
09.00	09.30	Vorbereidend panel overleg
9.30	10.15	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken Ma Law & Society
10.25	10.55	Gesprek met studenten Ma Law & Society
11.05	11.45	Gesprek met docenten Ma Law & Society
11.45	12.45	Lunch
12.45	13.45	Gesprek met facultaire examencommissie
13.45	15.15	Intern panel overleg
15.15	15.45	Pending issues (optioneel)
15.45	16.25	Eindgesprek met bestuur en opleidingsdirecteuren
16.25	17.25	Intern panel overleg / opstellen terugkoppeling
17.30	17.45	Plenaire mondelinge terugkoppeling

Werkwijze

De Rechtenopleidingen van Universiteit Leiden werden van 10 t/m 12 juni 2024 door een onafhankelijk peer review panel beoordeeld in het kader van de visitatiegroep Rechtsgeleerdheid, sub-cluster WO Rechten 2. Dit sub-cluster bestond uit opleidingen van Universiteit Utrecht, Tilburg University en Universiteit Leiden. Bij de beoordeling van de betreffende opleidingen is uitgegaan van het door de NVAO vastgestelde 'Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland' van september 2018. Daarin staan de standaarden vermeld waarop het visitatiepanel zich bij de beperkte opleidingsbeoordeling van een opleiding moet richten en de criteria aan de hand waarvan het visitatiepanel zijn oordeel over de opleiding moet bepalen.

In opdracht van het cluster WO Rechten 2 verzorgde evaluatiebureau Hobéon de begeleiding van de visitatie. Meg van Bogaert en Inge van der Hoorn traden op als coördinator en Meg van Bogaert, Hester Minnema en Inge van der Hoorn waren secretaris binnen het sub-cluster. Zij zijn door de NVAO getraind en als secretaris geregistreerd.

De coördinatoren van het sub-cluster lichtten het visitatiepanel voorafgaand aan de visitatie uitgebreid voor over het beoordelingskader en de procedure en over de van hen verwachte attitude vóór, tijdens en na de visitatie. Tevens zorgde de coördinatoren voor een kalibratie van het visitatiepanel door de interpretatie van de standaarden, de oordelen en de beslisregels door te nemen. Tijdens het visitatietraject bewaakte de secretaris de correcte procesgang, zag erop toe dat het oordeel van het visitatiepanel conform het kader tot stand kwam en ondersteunde het proces van de oordeelsvorming.

Op basis van de door de opleidingen geleverde documentatie heeft het panel zich een beeld kunnen vormen van de primaire en secundaire processen van de betreffende opleidingen. Voorafgaand aan het locatiebezoek bestudeerden de panelleden de ontvangen informatie en stuurden hun bevindingen op naar de secretaris. De secretaris verzamelde de vragen en opmerkingen van het panel in een document en verspreidde dit onder de panelleden. Daarnaast stuurde de opleiding een lijst van afgestudeerden over de periode 2021 - 2023 naar de coördinatoren, die in samenspraak met de voorzitter (tenminste) 15 eindwerken per opleiding selecteerden. Bij de selectie hielden zij rekening met de spreiding van de varianten, eindcijfers en de beoordelaars. Voorafgaand aan het bezoek stelde de opleiding de geselecteerde scripties met bijbehorende beoordelingsformulieren beschikbaar aan het panel.

Tijdens een voorbereidend intern paneloverleg besprak het panel het informatiedossier en de onderliggende documenten en de voorlopige bevindingen van de verschillende leden. Bovendien zijn de bevindingen van het visitatiepanel over de eindwerken tijdens het vooroverleg onderling gedeeld.

De visitatie was gericht op een verificatie van de bevindingen uit de documentenanalyse en het verkrijgen van aanvullende informatie over de inhoud van de opleidingen. Dit geschiedde door gesprekken met vertegenwoordigers van de opleiding, studenten en het werkveld, die waren te kenschetsen als 'gesprekken tussen vakgenoten'. De verificatie door het visitatiepanel geschiedde door verscheidene malen hetzelfde onderwerp met verschillende geledingen te bespreken en aan de hand van additionele documentatie.

Het panel heeft het conceptprogramma voor de visitatie bekeken en hier feedback op gegeven. Na overleg met de universiteit heeft het panel met inachtneming van de daartoe strekkende regels van de NVAO de keuze van de gesprekspartners vastgesteld.

Het visitatiepanel bood studenten, docenten en andere betrokkenen bij de opleiding die niet waren opgenomen in het programma van het locatiebezoek, de gelegenheid om zaken onder de aandacht te brengen die zij van belang achten voor de beoordeling. Het visitatiepanel heeft geconstateerd,

dat de betreffende opleiding de mogelijkheid daartoe tijdig en op correcte wijze bij hen onder de aandacht heeft gebracht en hen heeft geïnformeerd over hoe zij contact konden opnemen met de secretaris van het visitatiepanel. Het panel ontving geen reactie.

Afstemming deelpanels binnen het cluster

De visitaties binnen het cluster WO Rechten 2 (Universiteit Utrecht, Tilburg University, Universiteit Leiden) zijn allen uitgevoerd onder begeleiding van Hobéon. De drie universiteiten in dit cluster hebben met elkaar afgestemd dat de voorzitter en twee panelleden het kernpanel vormden. Zij namen deel aan alle drie de visitaties en zij zorgden op die manier voor een gelijke wijze van beoordeling. Afstemming tussen alle deelpanels heeft ook plaatsgevonden door een gezamenlijke instructie over de werkwijze en over het beoordelingskader aan alle panelleden die betrokken zijn bij de visitaties in het cluster WO Rechten 2

Het oordeel van het visitatiepanel, vastgelegd in een conceptrapport, werd aan de opleiding voorgelegd voor een toets op eventuele feitelijke onjuistheden.

Beslisregels

Volgens de NVAO-Beslisregels Accreditatie kan een standaard 'voldoet', 'voldoet ten dele' of 'voldoet niet' scoren. Hobéon heeft de beslisregels toegepast, zoals deze zijn opgesomd in het 'Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland, September 2018'.

Wanneer er sprake is van verschillende varianten van een opleiding (bijvoorbeeld: voltijd, deeltijd en duaal), dan moet uit de beoordeling blijken dat voor elke variant de kwaliteit is gewaarborgd op grond van de standaarden uit het betreffende beoordelingskader om te komen tot een positief eindoordeel over de opleiding. Het eindoordeel over de opleiding luidt: 'positief', 'positief onder voorwaarden' of 'negatief'.

Indien een opleiding onder één CROHO-registratie wordt aangeboden op meerdere locaties, kan de opleiding alleen voor accreditatie in aanmerking komen als uit de beoordeling blijkt dat elke locatie voldoet aan de in het betreffende beoordelingskader genoemde kwaliteitsstandaarden.

Beperkte opleidingsbeoordeling

Het eindoordeel over een opleiding is in elk geval positief indien alle standaarden 'voldoet' scoren.

Het eindoordeel over een opleiding is in elk geval positief onder voorwaarden indien Standaard 1 voldoet en maximaal twee standaarden een 'voldoet ten dele' scoren, waarbij het visitatiepanel het opleggen van voorwaarden adviseert.

Het eindoordeel over een opleiding is in elk geval negatief indien:

- een of meer standaarden 'voldoet niet' scoren
- standaard 1 'voldoet ten dele' scoort
- een of twee standaarden 'voldoet ten dele' scoren, waarbij het visitatiepanel niet adviseert om voorwaarden op te leggen;
- drie of meer standaarden 'voldoet ten dele' scoren.

BIJLAGE IV

Lijst geraadpleegde documenten

Zelfevaluatie-rapport

- Zelfevaluatie-rapport Ba en Ma Fiscaal Recht, Universiteit Leiden

Bachelor Fiscaal Recht

- OER Bachelor Fiscaal Recht 2023-2024 en 2024-2025
- Jaarverslag opleiding Bachelor en Master Fiscaal Recht 2022-2023
- Balkenschema Bachelor Fiscaal Recht
- Toetsplan Bachelor Fiscaal Recht 23/24, incl. aanvulling
- Toelichting aangevuld toetsplan bacheloropleiding
- Vak Directe Belastingen I (Ba 2): literatuurlijst, handboek, (deel)tentamens 2023-2024, toetsmatrijs, e-studiegids
- Vak Formeel Belastingrecht (Ba 3): algemene informatie, slides weblectures en hoorcolleges, werkgroep fiscale participantensysteem, materiaal vaardigheden- en gastcolleges, tentamen en toetsing, e-studiegids

Master Fiscaal Recht

- OER Master Fiscaal Recht 2023-2024 en 2024-2025
- Jaarverslag opleiding Bachelor en Master Fiscaal Recht 2022-2023
- Balkenschema Master Fiscaal Recht
- Toetsplan Master Fiscaal Recht 23/24
- Vak Belastingrecht en Maatschappij (Ma): literatuur, opgaven, syllabus, tentamen en toetsing, e-studiegids

Overkoepelend

- Domeinspecifiek Referentiekader WO Rechtsgeleerdheid
- Jaarverslag examencommissie 21/22 en 22/23
- Rapportage kwaliteitsborging beoordeling masterscripties 2020
- Regels- en richtlijnen bacheloropleidingen 23/24
- Regels- en richtlijnen masteropleidingen 23/24
- Jaarverslag Faculteit Rechtsgeleerdheid 22/23
- Overzicht medewerkers
- Jaarverslag Opleidingscommissie FdR 22/23
- Rapportage Herinschrijvingsrendement
- Facultaire docenthandleidingen voor bachelor- en masterscriptie 23/24
- Facultaire studenthandleidingen voor bachelor- en masterscriptie 23/24
- Conceptrichtlijn Toetsing FdR

Het panel heeft van vijftien recent afgestudeerden van de Ba Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd) en van vijftien recent afgestudeerden van de Ma Fiscaal Recht (voltijd en deeltijd) de scripties bestudeerd. Om redenen van privacy zijn de namen van afgestudeerden en hun studentnummers van wie het panel de scripties heeft bekeken niet opgenomen in deze rapportage. Namen van de afgestudeerde studenten, hun studentnummer evenals de titels van de scripties zijn bekend bij de secretaris van het visitatiepanel.

BIJLAGE V Panelsamenstelling

Op 31 januari 2024 heeft de NVAO goedkeuring gegeven aan de samenstelling van het auditpanel t.b.v. de beoordeling van de opleidingen Ba en Ma Rechtsgeleerdheid, Ba en Ma Fiscaal Recht, Ba en Ma Notarieel Recht, Ma Jeugdrecht en Ma Law & Society van Universiteit Leiden, onder het nummer PA-1486. Deze opleiding behoort tot onderstaande visitatiegroep.

Naam visitatiegroep:	WO Rechten 2
----------------------	--------------

De secretaris van het auditpanel beschikt over nadere informatie over de samenstelling en expertise van de panelleden die in bovengenoemde visitatiegroep zijn ingezet.

In onderstaande tabel volgen korte functiebeschrijvingen van de panelleden die deelnamen aan het auditpanel van de in dit beoordelingsrapport beschreven opleiding.

Naam	Korte functieomschrijving	Rol
Prof. mr. A. Oskamp	Voormalig rector magnificus van de Open Universiteit	Voorzitter
Prof. dr. R. Wessel	Vice-decaan en hoogleraar Europees Recht aan de Rijksuniversiteit Groningen	Lid
Prof. mr. C.E. du Perron	Raadsheer in de Hoge Raad en hoogleraar Privaatrecht aan de Universiteit van Amsterdam	Lid
Dr. mr. S. Jansen	Universitair hoofddocent Publiek Recht aan Universiteit Maastricht	Lid
Prof. mr. S. Struijk	Hoogleraar Sanctierecht en universitair hoofddocent Strafrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam	Lid
Prof. mr. G. Meussen	(Emeritus) Hoogleraar Fiscaal Recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen	Lid
Prof. mr. S. Roes	Hoogleraar bij de Vaksectie Notarieel Recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen	Lid
N. de Kruijf LLB	Student Ma Rechtsgeleerdheid (Intellectueel Eigendomsrecht) aan de Vrije Universiteit Amsterdam	Studentlid
Mr. dr. Th. Reijnen	Universitair docent notarieel recht aan de Vrije Universiteit Amsterdam en werkzaam bij FBN Juristen te Amsterdam	Scriptiereferent
A. Galle PhD LLM	Universitair hoofddocent financial law & governance aan de Erasmus Universiteit Rotterdam	Scriptiereferent
Dr. N. Doornbos	Universitair hoofddocent Rechtssociologie aan de Universiteit van Amsterdam	Scriptiereferent
Prof. dr. Arnaud de Graaf	Hoogleraar International Taxation aan de University of Curaçao Dr. Moises da Costa Gomez	Scriptiereferent.
Dr. P. de Winter	Universitair docent Empirisch Juridisch Onderzoek Vakgroep Staats- en Bestuursrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen	Scriptiereferent
Mr. G. Ruitenbergh	Universitair hoofddocent bij de afdeling Privaatrecht van de Vrije Universiteit Amsterdam en programmaleider van het onderzoeksprogramma van het Amsterdams Centrum voor Familie & Recht (ACFL)	Scriptiereferent
Mr. dr. H. ter Haar	Universitair docent Notarieel Recht aan de Rijksuniversiteit Groningen	Scriptiereferent
Prof. mr. H. Broeksteeg	Hoogleraar Staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen en sinds 2019 gastdocent staatsrecht aan Nyenrode Business Universiteit	Scriptiereferent
Mr. dr. J. Huijjer	Universitair docent Molengraaf Instituut voor Privaatrecht, Universiteit Utrecht	Scriptiereferent
Dr. M. van Bogaert	Zelfstandig adviseur en NVAO geregistreerd secretaris	Inhoudelijk procescoördinator / secretaris
I. van der Hoorn MSc	Adviseur bij Hobéon en NVAO geregistreerd secretaris	Logistiek coördinator / secretaris

De door alle panelleden ondertekende onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaringen zijn in het bezit van Hobéon. In deze verklaring verklaren de panelleden gedurende ten minste vijf jaar voorafgaand aan de audit geen zakelijke noch persoonlijke binding te hebben gehad met de betrokken instelling - anders dan die in het kader van de werkzaamheden als lid van het auditpanel van het evaluatiebureau -, die een onafhankelijke oordeelvorming ten positieve of ten negatieve zou kunnen beïnvloeden.

Hobéon,

Sir Winston Churchillaan 273
2288 EA Rijswijk
Postbus 70, 2280 AB Rijswijk
+31 (0)88 998 3140
www.hobeon.nl
info@hobeon.com